คำนำ

การศึกษาพระปริยัติธรรม ที่จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเต็มที่ จำต้องมีหนังสือเครื่องประกอบหลักสูตรครบบริบูรณ์ เพราะหนังสือเครื่องประกอบเท่ากับดวงประทีปสำหรับส่องมรรคา ให้ผู้ศึกษามองเห็นแนวทางได้สะดวกชัดเจน เพราะฉะนั้น กองตำราแห่งมหา-มกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งมีหน้าที่จัดพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวแก่การศึกษาพระปริยัติธรรมทุกประเภท จึงได้คิดจัดพิมพ์หนังสือเครื่องอุปกรณ์ทั้งฝ่ายนักธรรมทั้งฝ่ายบาลีขึ้น เพื่อให้ผู้ศึกษาได้รับความสะดวกในการศึกษา และได้จัดพิมพ์เสร็จไปแล้วหลายเรื่อง เฉพาะหนังสือธัมมปทัฏฐกถา ก็นับว่าเป็นหนังสือสำคัญเรื่องหนึ่ง เพราะใช้เป็นหลักสูตรเปรียญธรรมประโยค ๓ ผู้ศึกษาบาลีเมื่อเรียนบาลีไวยากรณ์จบแล้ว ก็เริ่มเรียนหนังสือนี้เป็นลำดับไป เห็นควรแปลเป็นภาษาไทยให้ตลอดเรื่อง และได้มอบให้พระมหาอู นิสฺสโภ ป. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นผู้รับไปดำเนินการ. ท่านได้ค้นคว้ารวบรวมจากหนังสือต่าง ๆ ซึ่งพระเถรานุเถระได้แปลไว้บ้าง ขอให้ท่านที่เป็นกรรมการกองตำราช่วยแปลบ้าง ขอให้ท่านที่เป็นเปรียญในสำนักเดียวกันและต่างสำนักช่วยแปลบ้าง.

แต่การแปลนั้น ได้ขอให้แปลตามวิธีการที่กองตำราได้วางไว้เพื่อให้หนังสือเป็นระเบียบเดียวกัน ไม่ลักลั่น โดยถือหลักว่า แปลให้ได้ความชัด สำนวนเรียบร้อย ไม่โลดโผนจนเสียหลักของภาษา และแปลเท่าศัพท์ อย่างพระกรรมการแปลเป็นตัวอย่างในสนามหลวง ถ้าที่ไหนไม่มีศัพท์ เพิ่มเข้าใหม่ก็ทำเครื่องหมายวงเล็บ [ ] ไว้ ถ้าที่ไหนบ่งถึงข้อธรรมก็ดี เกี่ยวกับลัทธิธรรมเนียมก็ดี ท่านชักความมาจากบาลีหรือคัมภีร์อื่น ๆ ก็ดี ก็ได้ทำเชิงอรรถบอกไว้ทุกแห่ง เพื่อสะดวกแก่ผู้ศึกษาซึ่งสนใจในการค้นคว้า.

กองตำรา ฯ ขอแสดงความขอบใจท่านผู้ช่วยแปลและผู้มีส่วน

ช่วยให้หนังสือนี้สำเร็จทุก ๆ ท่าน และขออุทิศส่วนกุศลซึ่งเกิดจาก
หนังสือนี้ แต่ท่านบุรพูปัชยาจารย์ผู้บริหารพระศาสนาสืบ ๆ กันมา.

กองตำรา

มหากุฏราชวิทยาลัย

๑ พฤศจิกายน ๒๔๘๐

๒. อัปปมาทวรรค วรรณนา

๑. เรื่องพระนางสามาวดี* [๑๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่ออาศัยกรุงโกสัมพี ประทับอยู่ที่โฆสิตาราม ทรงปรารภความวอดวายคือมรณะ ของหญิง ๕๐๐ มีพระนางสามาวดีเป็นประธาน และของญาติ ๕๐๐ ของพระนางมาคันทิยานั้น ซึ่งมีนางมาคันทิยาเป็นประธาน จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อปฺปมาโท อมตํ ปทํ"** เป็นต้น ในเรื่องนั้น มีอนุปุพพีกถา ดังต่อไปนี้:-

[กษัตริย์ ๒ สหาย]

ในกาลล่วงมาแล้ว พระราชา ๒ องค์ เหล่านี้ คือ "ในแคว้นอัลลกัปปะ พระราชาทรงพระนามว่า อัลลกัปปะ, ในแคว้นเวฏฐทีปกะ พระราชาทรงพระนามว่า เวฏฐทีปกะ" เป็นพระสหายกัน ตั้งแต่เวลายังทรงพระเยาว์ ทรงศึกษาศิลปะในสำนักอาจารย์เดียวกัน โดยล่วงไปแห่งพระราชบิดาของตน ๆ ได้ให้ยกเศวตฉัตรขึ้นแล้ว ทรงเป็นพระราชาในแคว้น มีประมาณแคว้นละ ๑๐ โยชน์. พระราชา ๒ พระองค์นั้น เสด็จมาประชุมกันตลอดกาลตามกาล (ตามกาลอันสมควร) ทรงยืน, นั่ง, บรรทม ร่วมกัน ทอดพระเนตรเห็นมหาชน ผู้เกิดอยู่และตายอยู่ จึงทรงปรึกษากันว่า "ชื่อว่า ผู้ตามคนผู้ไปสู่ปรโลก ไม่มี,

* พระมหาเพียร ป. ธ. ๙ วัดกันมาตุยาราม แปล.

โดยที่สุดถึงสรีระของตน ก็ตามไปไม่ได้; ต้องละสิ่งทั้งปวงไป, ประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ครองเรือนของเรา, เราจักบวช" ดังนี้แล้ว ทรงมอบราชสมบัติ ให้แก่พระโอรสและพระมเหสี ออกผนวชเป็นพระฤษี อยู่ในหิมวันตประเทศ ได้ทรงปรึกษากันว่า "พวกเรา ไม่อาจเพื่อเป็นอยู่ จึงละราชสมบัติออกบวชก็หาไม่, เราเหล่านั้น เมื่ออยู่ในที่แห่งเดียวกัน ก็จักเหมือนกับผู้ไม่บวชนั้นเอง, เพราะฉะนั้น เราจักแยกกันอยู่: ท่านจงอยู่ ที่ภูเขาลูกนั้น, เราจักอยู่ที่ภูเขาลูกนี้ ; แต่จักรวมกัน ในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน." ครั้งนั้นพระดาบสทั้ง ๒ นั้น เกิดมีความดำริขึ้นอย่างนี้ว่า "แม้เมื่อเป็นเช่นนี้ ความคลุกคลีด้วย คณะเทียว จักมีแก่เราทั้งหลาย, ท่านพึงจุดไฟให้โพลงขึ้นที่ภูเขาของท่าน, เราก็จักจุดไฟให้โพลงขึ้นที่ภูเขาของเรา ; ด้วยเครื่องสัญญานั้น เราทั้งหลาย ก็จักรู้ความที่เรายังมีชีวิตอยู่." พระดาบสทั้ง ๒ นั้น กระทำอย่างนั้นแล้ว.

[เรียนมนต์และพิณ]

ต่อมาในกาลอื่น เวฏฐทีปกดาบส ทำกะละ บังเกิดเป็นเทพเจ้าผู้มีศักดิ์ใหญ่. แต่นั้น ครั้นถึงกึ่งเดือน อัลลกัปปดาบส พอและไม่เห็นไฟ ก็ทราบได้ว่า "สหายของเรา ทำกาละเสียแล้ว." แม้เวฏฐทีปก-ดาบส ตรวจดูทิพพสิริของตนในขณะที่เกิด ใคร่ครวญถึงกรรม เห็นกิริยาตนกระทำ จำเดิมแต่ออกบวชแล้ว คิดว่า "บัดนี้ เราจักไปเยี่ยมสหายของเรา" ในขณะนั้น จึงละอัตภาพนั้นเสีย เป็นเหมือนคนหลงทาง ไปยังสำนักของอัลลัปปดาบสนั้น ไหว้แล้ว ได้ยืน

อยู่ ณ ที่สมควรแห่งหนึ่ง.

ลำดับนั้น อัลลกัปปดาบสนั้น จึงกล่าวถามบุรุษนั้นว่า

"ท่านมาจากไหน ?"

บุรุษ. ท่านผู้เจริญ ผมเป็นคนหลงทาง เดินมาจากที่ไกล เหลือเกิน, ก็พระผู้เป็นเจ้า อยู่รูปเดียวเท่านั้น ในที่นี้ หรือ ? มีใครอื่นบ้างไหม ?

อัลละ. มีสหายของเราอยู่ผู้หนึ่ง.

บุรุษ. ผู้นั้น ไปอยู่ที่ไหนหรือ ?

อัลละ. เขาอยู่ที่ภูเขาลูกนั้น. แต่วันอุโบสถ เขาไม่จุดไฟให้โพลง, เขาจักตายเสียแล้วเป็นแน่.

บุรุษ. เป็นอย่างนั้นหรือ ของรับ?

อัลละ. ผู้มีอายุ เป็นอย่างนั้น.

บุรุษ. กระผมคือผู้นั้น ขอรับ.

อัลละ. ท่านเกิดที่ไหน ?

บุรุษ. กระผมเกิดเป็นเทพเจ้า ผู้มีศักดิ์ใหญ่ ในเทวโลก ขอรับ, มาอีก ก็ด้วยประสงค์ว่า 'จักเยี่ยมพระผู้เป็นเจ้า' เมื่อพระผู้เป็นเจ้าอยู่ในที่นี้ อุปัทวะอะไร มีบ้านหรือ ?

อัลละ. เออ อาวุโส, เราลำบาก เพราะอาศัยช้าง.

บุรุษ. ท่านผู้เจริญ ก็ช้างทำอะไรให้ท่านเล่า ?

อัลละ. มันถ่ายคูถลงในที่กวาด, เอาเท้าประหารคุ้ยฝุ่นขึ้น; ข้าพเจ้านั้น คอยขนคูถช้างทิ้ง คอยเกลี่ยฝุ่นให้เสมอ ก็ย่อมลำบาก

บุรุษ. พระผู้เป็นเจ้าปรารถนาจะไม่ให้ช้างเหล่านั้นมาไหมเล่า ?

อัลละ. เออ อาวุโส.

บุรุษ. ถ้ากระนั้น กระผมจักทำไม่ให้ช้างเหล่านั้นมา ได้ถวายพิณสำหรับให้ช้างใคร่ และสอนมนต์สำหรับให้ช้างใคร่ แก่พระดาบสแล้ว: ก็เมื่อจะให้ ได้ชี้แจงสายพิณ ๓ สาย ให้เรียนมนต์ ๓ บท แล้วบอกว่า "เมื่อดีดสายพิณสายนี้ ร่ายมนต์บทนี้แล้ว, ช้างไม่อาจแม้เพื่อจะหันกลับแลดู ย่อมหนีไป; เมื่อดีดสายพิณสายนี้ ร่ายมนต์บทนี้แล้ว ช้างจะกลับเหลียวดูเบื้องหลังพลางหนีไป; เมื่อดีดสายพิณสายนี้ ร่ายมนต์บทนี้แล้ว ช้างนายฝูง ย่อมน้อมหลังเข้ามาหา," แล้วกล่าวว่า "สิ่งใด อันท่านชอบใจ. ท่านพึงทำสิ่งนั้นเถิด." ไหว้พระดาบสแล้ว ก็หลีกไป.

พระดาบส ร่ายมนต์บทสำหรับไล่ช้าง ดีดสายพิณสำหรับไล่ช้าง ยังช้างให้หนีไปอยู่แล้ว.

[พระเจ้าอุเทนกับนกหัสดีลิงค์]

ในสมัยนั้น ในกรุงโกสัมพี ได้มีพระราชาทรงพระนามว่าพระเจ้าปรันตปะ วันหนึ่ง พระเจ้าปรันตปะทรงนั่งผิงแดดอ่อนอยู่ที่กลางแจ้ง[๑] กับพระราชเทวี ผู้ทรงครรภ์. พระราชเทวี ทรงห่มผ้ากัมพลแดงอันมีราคาแสนหนึ่ง ซึ่งเป็นพระภูษาทรงของพระราชา ทรงนั่งปราศรัยกับพระราชา ถอดพระธำมรงค์ อันมีราคาแสนหนึ่งจากพระองคุลีของพระราชา มาสวนใส่ที่นิ้วของพระองค์.

๑. อากาสตเล ที่พื้นแห่งอากาศ.

ในสมัยนั้น นกหัสดีลิงค์ บินมาโดยอากาศ เห็นพระราชเทวี จึงชลอปีกบินโผลง โดยหมายว่า "ชิ้นเนื้อ." พระราชาทรงตกพระทัยด้วยเสียงโผลงของนกนั้น จึงเสด็จลุกเข้ายังภายในพระราชนิเวศน์. พระราชเทวีไม่อาจไปโดยเร็วได้ เพราะทรงครรภ์แก่ และเพราะเป็นผู้มีชาติแห่งคนขลาด. ครั้งนั้น นกนั้นจึงโผลง ยังพระนางนั้นให้นั่งอยู่ที่กรงเล็บ บินไปสู่อากาศแล้ว. เขาว่า พวกนกเหล่านั้น ทรงกำลังเท่าช้าง ๕ เชือก; เพราะฉะนั้น จึงนำเหยื่อไปทางอากาศ จับณ ที่อันพอใจแล้ว ย่อมเคี้ยวมังสะกิน. แม้พระนางนั้น อันนกนั้นนำไปอยู่ ทรงหวาดต่อมรณภัย จึงทรงดำริว่า "ถ้าว่าเราจักร้อง, ธรรมดาเสียงคน เป็นที่หวาดเสียวของสัตว์จำพวกดิรัจฉาน มันฟังเสียงนั้นแล้ว ก็จักทิ้งเราเสีย, เมื่อเป็นเช่นนั้น เราก็จักถึงความสิ้นชีพพร้อมกับเด็กในครรภ์; แต่มันจับในที่ใดแล้วเริ่มจะกินเรา, ในที่นั้นเราจักร้องขึ้น แล้วไล่ให้มันหนีไป. พระนางยับยั้งไว้ได้ ก็เพราะความที่พระองค์เป็นบัณฑิต. ก็ในกาลนั้น ที่หิมวันตประเทศ มีต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่ง เจริญขึ้นเล็กน้อยแล้วก็ตั้งอยู่ โดยอกาการดังมณฑป. นกนั้น นำเหยื่อมีเนื้อเป็นต้นไปแล้ว ย่อมเคี้ยวกินที่ต้นไทรนั้น; เพราะฉะนั้น นกหัสดีลิงค์ตัวนั้น นำพระราชเทวีแม้นั้น ไปที่ต้นไทรนั้นแล วางไว้ในระหว่างค่าคบไม้ แลดูทางอันตนบินมาแล้ว. นัยว่าการแลดูทางบินมาแล้ว เป็นธรรมดาของนกเหล่านั้น. ในขณะนั้น พระราชเทวี ทรงดำริว่า "บัดนี้ ควรไล่นกนี้ให้หนีไป" จึงทรงยกพระหัตถ์ทั้ง ๒ ขึ้น ทั้งปรบมือ ทั้งร้อง ให้นกนั้นหนีไปแล้ว

ครั้งนั้น ในเวลาพระอาทิตย์อัสดงคต ลมกัมมชวาตปั่นป่วนแล้ว ในพระครรภ์ของพระราชเทวีนั้น. มหาเมฆคำรามร้อง ตั้งขึ้นในทุกทิศ ชื่อว่าความหลับ มิได้มีแล้วตลอดคืนยังรุ่ง แก่พระราชเทวี ผู้ดำรงอยู่ในความสุข ไม่ได้แม้สักคำพูดว่า "อย่ากลัวเลย พระแม่เจ้า" อันความทุกข์ครอบงำแล้ว. แต่เมื่อราตรีสว่าง ความปลอดโปร่งจากวลาหกก็ดี, ความขึ้นแห่งอรุณก็ดี, ความออกแห่งสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์ของพระนางก็ดี ได้มีแล้ว ในขณะเดียวกันนั่นแล. พระนางได้ตั้งชื่อพระโอรสว่า "อุเทน" เพราะถือเอาฤดูเมฆและฤดูอรุณขึ้นประสูติแล้ว.

[อัลลกัปปดาบสเสียพิธี]

ที่อยู่ แม้ของอัลลกัปปดาบส ก็อยู่ในที่ไม่ไกลจากที่นั้น. โดยปกติ ในวันมีฝน พระดาบสนั้น ย่อมไม่ไปสู่ป่า เพื่อประโยชน์แก่ผลาผล เพราะกลัวหนาว, ไปยังโคนไม้นั้น เก็บกระดูกเนื้อที่นกกินแล้ว ทุบต้มให้มีรสแล้ว ก็ดื่มกิน; เพราะฉะนั้น แม้ในวันนั้น พระดาบสก็คิดว่า "จักเก็บกระดูก" จึงไปที่ต้นไม้นั้น แสวงหากระดูกที่โคนไม้อยู่ ได้ยินเสียงเด็กข้างบน จึงแลดู เห็นพระราชเทวี จึงถามว่า "ท่านเป็นใคร ?"

พระราชเทวี. ข้าพเจ้าเป็นหญิงมนุษย์.

ดาบส. ท่านมาได้อย่างไร ? เมื่อพระนางกล่าวว่า 'นกหัสดีลิงค์นำข้าพเจ้ามา' จึงกล่าวว่า 'ท่านจงลงมา.'

พระเทวี. ข้าพเจ้ากลัวแต่ความเจือด้วยชาติ พระผู้เป็นเจ้า.

ดาบส. ท่านเป็นใคร ?

พระราชเทวี. ข้าพเจ้าเป็นกษัตริย์.

ดาบส. แม้ข้าพเจ้าก็เป็นกษัตริย์เหมือนกัน.

พระราชเทวี. ถ้ากระนั้น ท่านจงแถลงมายากษัตริย์.

พระดาบสนั้น แถลงแล้ว.

พระราชเทวี. ถ้ากระนั้น ท่านจงขึ้นมา พาบุตรน้อยของข้าพเจ้าลง.

พระดาบสนั้น ทำทางขึ้นโดยข้างหนึ่ง ขึ้นไปแล้ว รับเด็ก, เมื่อพระราชเทวีกล่าวห้ามว่า "อย่าเอามือถูกต้องข้าพเจ้า," ก็ไม่ถูกพระนางเลย อุ้มเด็กลงมา. แม้พระราชเทวี ก็ลงแล้ว. ครั้งนั้น พระดาบส นำนางไปสู่อาศรมบท ไม่กระทำศีลเภทเลย บำรุงแล้วด้วยความอนุเคราะห์, นำน้ำผึ้งที่ไม่มีตัวมา นำข้าวสาลีอันเกิดเองมา ได้ต้มเป็นยาคูให้แล้ว. เมื่อพระดาบสนั้น กำลังบำรุงอย่างนั้น, ในกาลอื่น พระนางจึงคิดว่า "เราไม่รู้จักทางมาทางไปเลย, แม้เหตุสักว่าความคุ้นเคยของเรากับพระดาบสแม้นี้ ก็ไม่มี; ก็ถ้าว่าพระดาบสนี้จักทอดทิ้งเราไปไหนเสีย, เราแม้ทั้ง ๒ คน ก็จักถึงความตายในที่นี้นั่นเอง, ควรเราทำอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำลายศีลของพระดาบสรูปนี้เสีย ทำโดยอาการที่ดาบสรูนี้จะไม่ปล่อยปละเราไปได้. ทีนั้น พระราชเทวี จึงประเล้าประโลมพระดาบสด้วยการแสดงผ้านุ่งผ้าห่มหลุดลุ่ย ให้ถึงความพินาศแห่งศีลแล้ว. ตั้งแต่วันนั้นชนทั้งสองก็อยู่สมัครสังวาสกันแล้ว.

[กุมารอุเทนยกทัพช้าง]

ต่อมาในกาลวันหนึ่ง พระดาบส ตรวจดูความประกอบแห่งดาวนักษัตร เห็นความ[1]หม่นหมองแห่งดาวนักษัตรของพระเจ้าปรันตปะ จึงตรัสว่า "นางผู้เจริญ พระเจ้าปรันตปะในกรุงโกสัมพีสวรรคตแล้ว."

พระราชเทวี. เหตุไร พระผู้เป็นเจ้า จึงตรัสอย่างนี้ ? ท่านมีความอาฆาตกับพระเจ้าปรันตปะนั้นหรือ ?

ดาบส. ไม่มี นางผู้เจริญ เราเห็นความเศร้าหมองของดาวนักษัตร ของพระเจ้าปรันตปะ จึงพูดอย่างนี้.

พระราชเทวีทรงกันแสงแล้ว.

ครั้งนั้น พระดาบส จึงตรัสถามพระราชเทวีนั้นว่า "เพราะเหตุไร หล่อนจึงร้องไห้?" เมื่อพระราชเทวีตรัสบอกความที่พระเจ้าปรันตปะนั้น เป็นพระสวามีของพระองค์แล้ว, จึงตรัสว่า อย่าร้องไห้ไป นางผู้เจริญ ธรรมดาสัตว์ผู้เกิดแล้ว ย่อมตายแน่แท้."

พระราชเทวี. หม่อมฉันทราบ พระผู้เป็นเจ้า.

ดาบส. เมื่อฉะนี้ ไฉน หล่อนจึงร้องไห้ ?

พระราชเทวี. บุตรของหม่อมฉัน เป็นผู้ควรแก่ราชสมบัติอันเป็นของตระกูล, ถ้าว่า เขาอยู่ที่เมืองนั้น เขาจักให้ยกเศวตฉัตรขึ้น, บัดนี้เขาเกิดเป็นผู้เสื่อมใหญ่เสียแล้ว ด้วยความโศกถึงอย่างนี้ ข้าพเจ้าจึงร้องไห้ พระผู้เป็นเจ้า.

ดาบส. ช่างเถอะ นางผู้เจริญ อย่าคิดไปเลย; ถ้าว่า หล่อน

๑. นกฺขตฺตปีฬนํ ความบีบคั้นแห่งนักษัตร.

ปรารถนาราชสมบัติให้บุตร, ฉันจักทำอาการให้เขาได้ราชสมบัติ (สมดังความปรารถนา).

ครั้งนั้น พระดาบส ได้ให้พิณและมนต์อันยังช้างให้ใคร่ แก่บุตรของพระนางแล้ว. ในกาลนั้น ช้างหลายแสน มาพันอยู่ที่โคนต้นไทรย้อย. ลำดับนั้น พระดาบส จึงตรัสกะกุมารนั้นว่า "เมื่อช้างทั้งหลาย ยังไม่มาถึงนั่นแล, เจ้าจงขึ้นต้นไม้, เมื่อช้างทั้งหลายมาถึงแล้ว, จงร่ายมนต์บทนี้ ดีดสายพิณสายนี้; ช้างทั้งหมด ไม่อาจแม้จะหันกลับแลดู จักหนีไป, ทีนั้น เจ้าพึงลงมา." กุมารนั้น ทรงทำตามนั้นแล้ว กลับมาทูลบอกความเป็นไปแล้ว. ครั้นถึงวันที่ ๒ พระดาบส จึงตรัสกับกุมารนั้นว่า "ในวันนี้ เจ้าจงร่ายมนต์บทนี้ ดีดสายพิณสายนี้; ช้างจักกลับเหลียวดูเบื้องหลังพลางหนีไป. แม้ในกาลนั้น พระกุมารก็ทรงทำตามนั้นแล้ว กลับมาทูลบอกความเป็นไปนั้น. ครั้งนั้น พระดาบสตรัสเรียกพระมารดาของกุมารนั้นมาแล้ว ตรัสว่า "นางผู้เจริญ หล่อนจงให้ข่าวสาส์นแก่บุตราของหล่อน, เขาไปจากที่นี่เทียว จักเป็นพระเจ้าแผ่นดิน." พระราชเทวี ตรัสเรียกพระโอรสมาแล้ว ตรัสว่า "พ่อ เจ้าเป็นลูกของพระเจ้าปรันตปะในกรุงโกสัมพี, นกหัสดีลิงค์ นำเรามาทั้งที่มีครรภ์" ดังนี้แล้ว ตรัสบอกชื่อของเสนาบดีเป็นต้น แล้ว ตรัสว่า "เมื่อเขาพากันไม่เชื่อ เจ้าพึงเอาผ้ากัมพลอันเป็นพระภูษาห่ม และพระธำมรงค์อันเป็นเครื่องประดับของบิดานี้ แสดง" ดังนี้ จึงส่งไปแล้ว.

พระกุมารจึงทูลถามพระดาบสว่า "บัดนี้ หม่อมฉันจะทำ

อย่างไร ?"

ดาบสกล่าวว่า "เจ้าจงนั่งกิ่งข้างล่างแห่งต้นไม้ ร่ายมนต์บทนี้ ดีดสายพิณสายนี้ ; ช้างนายฝูงน้อมหลังเข้ามาหาเจ้า เจ้านั่งบนหลังของมันเทียว จงไปยึดเอาราชสมบัติ."

พระกุมารนั้น ถวายบังคมพระราชบิดาพระราชมารดาแล้ว ทรงทำตามนั้นแล้ว นั่งบนหลังของช้างตัวที่มาแล้ว กระซิบบอกช้างว่า "ข้าพเจ้าเป็นบุตรของพระเจ้าปรันตปะในกรุงโกสัมพี, ขอท่านจงยึดเอาราชสมบัติอันเป็นของบิดาให้แก่ข้าพเจ้าเถิด นาย." ช้างนายฝูง ฟังคำนั้นแล้ว จึงร้องเป็นเสียงช้างว่า "ช้างจงมาประชุมกันหลาย ๆ พัน." ช้างหลายพัน มาประชุมกันแล้ว. ร้องอีกว่า "ช้างแก่ ๆ จงถอยไป." ช้างแก่พากันถอยไปแล้ว. ร้องอีกว่า "ช้างตัวเล็ก ๆ จงกลับไป." แม้ช้างเหล่านั้น ก็พากันกลับแล้ว. พระกุมารนั้น อันช้างนักรบตั้งหลายพันพากันแวดล้อมแล้ว ถึงบ้านปลายแดนแล้ว ประกาศว่า "เราเป็นลูกพระเจ้าแผ่นดิน, ผู้ที่ปรารถนาสมบัติ จงมากับเรา." ตั้งแต่นั้นไป ก็ทรงทำการรวบรวมผู้คน ไปล้อมพระนครไว้แล้ว ส่งคำขาด (สาส์น) ไปว่า "จะให้เรารบหรือจะให้ราชสมบัติ ?" ชาวเมืองทั้งหลายกล่าวว่า "เราจักไม่ให้ทั้ง ๒ อย่าง, แท้จริง พระราชเทวีของพวกเรามีพระครรภ์แก่ ถูกนกหัสดีลิงค์พาไปแล้ว, เราทั้งหลาย ไม่ทราบว่า พระนางยังมีพระชนม์อยู่ หรือว่าหาพระชนม์ไม่แล้ว ตลอดกาลที่เราไม่ทราบเรื่องราวของพระนาง เราจักไม่ให้ทั้งการรบและราชสมบัติ." ได้ยินว่า

ความเป็นพระเจ้าแผ่นดินโดยสืบเชื้อสาย ได้มีแล้วในกาลนั้น. ลำดับนั้น พระกุมาร จึงตรัสว่า "ฉันเป็นบุตรของพระนาง" แล้วอ้างชื่อเสนาบดีเป็นต้น เมื่อพวกเหล่านั้นไม่เชื่อถือแม้อย่างนั้น จึงแสดงผ้ากัมพลแดงและพระธำมรงค์. พวกชาวเมือง จำผ้ากัมพลแดงและพระธำมรงค์นั้นได้ หมดความกินแหนงใจ จึงเปิดประตู อภิเษกกุมารนั้นไว้ในราชสมบัติแล้ว.

นี้เป็นเรื่องเกิดแห่งพระเจ้าอุเทนก่อน.

[สองผัวเมียเดินทางไปหาอาชีพ]

ก็เมื่อทุพภิกขภัย เกิดแล้วในแคว้นอัลลกัปปะ ชายผู้หนึ่ง ชื่อว่า โกตุหลิก ไม่อาจจะเป็นอยู่ได้ จึงพาภรรยาผู้มีบุตรอ่อน นามว่ากาลี จัดแจงเสบียงออกไปแล้ว ด้วยมุ่งหมายว่า "จะไปหากินที่เมืองโกสัมพี." อาจารย์บางท่านกล่าวว่า "เขาออกไปแล้ว ในเมื่อมหาชนกำลังกายกันด้วยโรคอหิวาต์" บ้าง. สองสามีภรรยานั้น เดินไปอยู่ เมื่อเสบียงทางหมดสิ้นแล้ว ถูกความหิวครอบงำแล้ว ไม่สามารถจะนำเด็กไปได้. ครั้งนั้น สามีจึงกล่าวกะภรรยาว่า " หล่อนเรามีชีวิตอยู่ ก็จักได้ลูกอีก, ทิ้งเขาเสียแล้วไปเถิด." ธรรมดาว่าดวงใจของมารดา อ่อนโยน; เพราะฉะนั้น นางจึงพูดว่า "ดิฉันไม่อาจทิ้งลูกที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ดอก."

สามี. เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจะทำอย่างไรกัน?

ภรรยา. เราเปลี่ยนกันนำเขาไป. มารดายกลูกขึ้นประหนึ่งพวกดอกไม้ ในวาระของตน กกไว้ที่อก อุ้มไปแล้ว ก็เอาให้แก่

บิดา. เวทนามีกำลังแม้กว่าความหิว บังเกิดแก่ชายผู้เป็นสามีนั้น ในที่ซึ่งเขารับเด็กผู้เป็นลูกนั้นแล้ววางลง เขาก็พูดกะภรรยานั้นแล้ว ๆ เล่า ๆ ว่า "หล่อน เรามีชีวิตอยู่ จักได้ลูก (อีก). ทิ้งมันเสียเถิด." แม้ภรรยาก็ห้ามเขาไว้ตั้งหลายครั้ง แล้วก็เฉยเสีย. เด็กถูกเปลี่ยนกันตามวาระ เหนื่อยอ่อนเลยนอนหลับอยู่ในมือของบิดา. ชายผู้เป็นสามี รู้ว่าลูกชายนั้นหลับ จึงปล่อยให้มารดาเดินไปข้างหน้าก่อน แล้วเอาเด็กนอนไว้บนใบไม้ลาด ใต้พุทมไม้แห่งหนึ่งแล้วก็เดิน (ตามไป), มารดาเหลียวกลับแลดู ไม่เห็นลูก จึงถามว่า "นาย ลูกของเราไปไหน ?"

สามี. ฉันให้เขานอนอยู่ภายใต้พุ่มไม้แห่งหนึ่ง.

ภรรยา. นาย อย่ายังฉันให้ฉิบหายเลย, ฉันเว้นลูกเสียแล้วไม่อาจเป็นอยู่ได้, นายนำลูกฉันมาเถิด ประหารอกคร่ำครวญแล้ว. ครั้งนั้น ชายผู้สามี จึงกลับไปเอาเด็กนั้นมาแล้ว. แม้ลูกก็ตายเสียแล้วในระหว่างทาง. นายโกตุหลิก ทิ้งบุตรในฐานะมีประมาณเท่านี้ จึงถูกเขาทอดทิ้ง ๗ วาระ ในระหว่างภพ ด้วยผลแห่งกรรมนั้น ด้วยประการฉะนี้. ชื่อว่า บาปกรรมนี้ อันบุคคลไม่ควรดูหมิ่นว่า "น้อย," สองสามีภรรยานั้น เดินทางไปถึงตระกูลของคนเลี้ยงโคแห่งหนึ่งแล้ว.

[นายโกตุหลิกตายไปเกิดเป็นสุนัข]

ก็ในวันนั้น มีการทำขวัญแม่โคนมของนายโคบาล. ในเรือนของนายโคบาล พระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่งฉันเป็นนิตย์. นายโคบาล

นั้น นิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าฉันเสร็จแล้ว จึงได้ทำการมงคล. ข้าวปายาสเขาจัดแจงไว้เป็นอันมาก. นายโคบาล เห็น ๒ สามีภรรยานั้นมา จึงถามว่า " ท่านมาจากไหน ?" ทราบเรื่องนั้นแล้ว เป็นกุลบุตรมีใจอ่อนโยน จึงกระทำความสงเคราะห์ใน ๒ สามีภรรยานั้น ให้ ๆ ข้าวปายาสกับเนยใสเป็นอันมาก.

ภรรยาจึงกล่าวกะสามีว่า "นาย เมื่อท่านมีชีวิตอยู่ ฉันก็ชื่อว่ามีชีวิตอยู่, ท่านท้องพร่องมานาน, จงบริโภคตามความต้องการ" ดังนี้แล้ว จึงวางข้าวปายาสไว้เบื้องหน้าเขาพร้อมกับสัปปี ตนเองบริโภคสัปปีเหลวแต่น้อยหนึ่งเท่านั้น. ส่วนนายโกตุหลิก บริโภคมากไป ไม่อาจตัดความอยากในอาหารได้ เพราะตัวหิวมาตั้ง ๗-๘ วัน นายโคบาล ครั้นให้ ๆ ข้าวปายาสแก่ ๒ ผัวเมียแล้ว ตนเองจึงเริ่มจะบริโภค. นายโกตุหลิกนั่งแลดูเขาแล้ว เห็นก้อนข้าวปายาสที่นายโคบาลปั้นให้แก่นางสุนัขซึ่งนอนอยู่แล้วใต้ตั่ง จึงคิดว่า "นางสุนัขตัวนี้ มีบุญ จึงได้โภชนะเห็นปานนี้เนืองนิตย์." ตกกลางคืน นายโกตุหลิกนั้น ไม่สามารถจะยังข้าวปายาสนั้นให้ย่อยได้ จึงทำกาละ ไปเกิดในท้องแห่งนางสุนัขนั้น. ครั้งนั้น ภรรยาของเขาทำสรีรกิจ (เผา) แล้ว ก็ทำการรับจ้างอยู่ในเรือนนั่นเอง ได้ข้าวสรทะนานหนึ่ง หุงแล้ว เอาใส่บาตรพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วกล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า ขอกุศลอันนี้ จงถือแก่ทาสของท่านเถิด" ดังนี้แล้ว จึงคิดว่า "ควรเราจะอยู่ในที่นี้แล, พระผู้เป็นเจ้าย่อมมาในที่นี้เนืองนิตย์, ไทยธรรม จักมีหรือไม่ ก็ช่างเถิด, เราไหว้อยู่ ทำความ

ขวนขวายอยู่ ยังใจให้เลื่อมใสอยู่ ทุกวัน จักประสบบุญมาก."
(คิดดังนี้แล้ว) นางจึงทำการรับจ้างอยู่ในบ้านนั้นนั่นเอง.

[สุนัขตายเพราะอาลัยในพระปัจเจกพุทธเจ้า]

ในเดือนที่ ๖ หรือที่ ๗ นางสุนัขแม้นั้นแล ก็คลอดลูกออกมาตัวหนึ่ง. นายโคบาลจึงให้ ๆ น้ำนมของแม่โคนมตัวหนึ่งแก่ลูกสุนัขนั้น. ไม่นานเท่าไรนัก ลูกสุนัขนั้นก็เติบใหญ่. ครั้งนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้า เมื่อฉัน ย่อมให้ก้อนข้าวแก่ลูกสุนัขนั้น ก้อนหนึ่งเป็นนิตย์. เพราะอาศัยก้อนข้าว สุนัขนั้น จึงได้มีความรักใคร่ในพระปัจเจกพุทธเจ้า. นายโคบาลย่อมไปสู่ที่บำรุงของพระปัจเจกพุทธเจ้า (วันหนึ่ง) ๒ ครั้งเนืองนิตย์. นายโคบาลนั้น แม้เดินไปก็เอาไม้ตีที่พุ่มไม้และพื้นดินในที่ซึ่งมีเนื้อร้าย ระหว่างทาง ส่งเสียงว่า "สุ สุ" ๓ ครั้ง ยังเนื้อร้ายให้หนีไปแล้ว. แม้สุนัข ก็ไปด้วยกับนายโคบาลนั้น. ในวันหนึ่ง นายโคบาลนั้น กล่าวกะพระปัจเจกพุทธเจ้าว่า "ท่านผู้เจริญ กาลใด ผมไม่มีโอกาสว่าง กาลนั้น ผมจักส่งสุนัขตัวนี้มา: ขอพระผู้เป็นเจ้าพึงมาด้วยเครื่องหมายแห่งสุนัขนี้ที่กระผมส่งมาแล้ว." ตั้งแต่นั้นมา ในวันที่ไม่มีโอกาส นายโคบาลนั้น ก็ส่งสุนัขไปว่า "พ่อจงไป จงนำพระผู้เป็นเจ้ามา" ด้วยคำเดียวเท่านั้น สุนัขนั้นก็วิ่งไป ถึงที่ซึ่งนายตีพุ่มไม้และพื้นดินก็เห่าขึ้น ๓ ครั้ง รู้ว่าเนื้อร้ายหนีไปแล้วด้วยเสียงนั้น ไปถึงที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้กระทำสรีรปฏิบัติแต่เช้าตรู่ เข้าไปยังบรรณศาลา นั่งอยู่แล้ว ถึงประตูบรรณศาลา จึงเห่าขึ้น ๓ ครั้ง ให้ท่าน

รู้ว่าตนมาแล้ว ก็นอนหมอบอยู่ที่ส่วนข้างหนึ่ง. เมื่อพระปัจเจก-พุทธเจ้ากำหนดเวลาออกไปแล้ว สุนัขนั้นก็เดินเห่าไปข้างหน้า ๆ เทียวพระปัจเจกพุทธเจ้า เมื่อจะทดลองสุนัข จึง (ทำเป็น) เดินไปทางอื่นในระหว่าง ๆ ทีนั้น สุนัข จึงไปยืนเห่าขวางหน้าของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นไว้ แล้วนำท่านลงทางนอกนี้. ต่อมาในกาลวันหนึ่ง พระปัจเจกพุทธเจ้า เดินไปสู่ทางอื่นแล้ว แม้สุนัขนั้นจะยืนขวางห้ามอยู่ข้างหน้าก็ไม่กลับ เอาเท้ากระตุ้นสุนัขแล้วก็เดินไป: สุนัขรู้ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่กลับ จึงกลับไปคาบชายผ้านุ่งฉุดมา นำท่านลงสู่ทางนอกนี้. สุนัขนั้น ได้ยังความรักอันมีกำลัง ให้เกิดขึ้นแล้วในพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ด้วยประการอย่างนี้.

ต่อมาในกาลอื่น จีวรของพระปัจเจกพุทธเจ้าเก่าแล้ว. ครั้งนั้น นายโคบาล จึงได้ถวายผ้าสำหรับทำจีวรแก่ท่าน. พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงกล่าวกับนายโคบาลนั้นว่า "ผู้มีอายุ ชื่อว่าการทำจีวร อันบุคคลผู้เดียวทำได้ยาก, อาตมา ไปสู่สถานสบายแล้วจักได้ทำ."

นายโคบาล. ท่านผู้เจริญ นิมนต์ทำที่นี่เถิด.

พระปัจเจกพุทธเจ้า. ผู้มีอายุ อาตมา ไม่อาจ.

นายโคบาล. ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ท่านอย่าไปอยู่ภายนอกให้นานนัก.

สุนัขได้ยืนฟังคำของคนทั้ง ๒ นั้นอยู่เหมือนกัน.

พระปัจเจกพุทธเจ้า กล่าวกะนายโคบาลนั้นว่า "จงหยุดเถิด อุบาสก" ให้นายโคบาลกลับแล้ว เหาะขึ้นสู่เวหาส บ่ายหน้าต่อเขาคันธมาทน์ หลีกไปแล้ว. สุนัขแลดูพระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้เหาะ

ไปทางอากาศ ยืนเห่าอยู่แล้ว เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นลับคลองจักษุไป หทัยก็แตกทำลายลง.

[สุนัขไปเกิดเป็นโฆสกเทพบุตร]

ชื่อว่า สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายนั้น เป็นสัตว์มีชาติซื่อตรง ไม่คดโกง; ส่วนมนุษย์ ใจคิดไปอย่าง ปากพูดไปอย่าง (ไม่ตรงกัน) เพราะเหตุนั้นแล นายเปสสะ ผู้เป็นบุตรของนายควาญช้าง จึงกล่าวว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แท้จริง ขันธบัญจคือมนุษย์นี้ รกชัฏ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แท้จริง ขันธบัญจก คือ สัตว์ของเลี้ยงนี้ตื้น. สุนัขนั้น ทำกาละแล้ว ไปเกิดในดาวดึงสภพ มีนางอัปสร ๑ พันแวดล้อม ได้เสวยสมบัติใหญ่ ก็เพราะเป็นสัตว์มีความเห็นอันตรง (และ) ไม่คดโกงนั้น ด้วยประการฉะนี้.

เมื่อเทพบุตรนั้นกระซิบที่ใกล้หูของใคร ๆ เสียงย่อมดังไปไกลได้ ๑๖ โยชน์ ส่วนเสียงพูดโดยปกติ ย่อมกลบเทพนครทั้งสิ้น ซึ่งมีประมาณหมื่นโยชน์. เพราะเหตุนั้นแล เทพบุตรนั้น จึงได้มีนามว่า "โฆสกเทพบุตร." ก็นี้เป็นผลของอะไร ? เป็นผลของการเห่าด้วยความรักในปัจเจกพุทธเจ้า. โฆสกเทพบุตรนั้น ดำรงอยู่ในเทพนครนั้นไม่นาน ก็เคลื่อนแล้ว.

[เหตุทำให้เทพบุตรเคลื่อน ๔ อย่าง]

จริงอยู่ เทพบุตรทั้งหลาย ย่อมเคลื่องจากเทวโลก ด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ :-

๑. ม. ม. ๑๓/๔.

๑. ด้วยความสิ้นอายุ

๒. ด้วยความสิ้นบุญ

๓. ด้วยความสิ้นอาหาร

๔. ด้วยความโกรธ

ในเหตุ ๔ อย่างเหล่านั้น เทพบุตรองค์ใด ทำบุญกรรมไว้มาก เทพบุตรองค์นั้น เกิดในเทวโลก ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุแล้ว ก็เกิดในเทวโลกชั้นสูง ๆ ขึ้นไป, อย่างนี้ ชื่อว่า ย่อมเคลื่อนด้วยความสิ้นอายุ. เทพบุตรองค์ใด ทำบุญไว้น้อย; บุญนั้น ของเทพบุตรนั้น ย่อมสิ้นไปเสียในระหว่างเทียว เหมือนธัญชาติ ที่บุคคลใส่ไว้ในฉางหลวง เพียง ๔-๕ ทะนานฉะนั้น, เทพบุตรนั้น ย่อมทำกาละเสียในระหว่างเทียว, อย่างนี้ ชื่อว่า ย่อมเคลื่อนด้วยความสิ้นบุญ เทพบุตรบางองค์ มักบริโภคกามคุณ ไม่บริโภคอาหาร เพราะการหลงลืมสติ มีกายอันเหนื่อยอ่อน ทำกาละ, อย่างนี้ ชื่อว่า ย่อมเคลื่อนด้วยความสิ้นอาหาร. เทพบุตรบางองค์ ไม่อดทนสมบัติของผู้อื่น โกรธเคืองแล้วจึงทำกาละ, อย่างนี้ชื่อว่า ย่อมเคลื่อนด้วยความโกรธ.

[โฆสกเทพบุตรไปเกิดในกรุงโกสัมพี]

ก็โฆสกเทพบุตรนี้ มักบริโภคกามคุณอยู่ หลงลืมสติ จึงเคลื่อนด้วยความสิ้นอาหาร. ก็แลเคลื่อนเสร็จแล้ว ไปถือสฏิสนธิในท้องแห่งหญิงงามเมืองในกรุงโกสัมพี. ในวันคลอด นางถามทาสีว่า "นี่อะไร ?" เมื่อนางทาสีตอบว่า "ลูกชาย เจ้าค่ะ" จึงบอก

ให้นางทาสีเอาไปทิ้งด้วยคำว่า "เจ้าจงเอาทารกนี้ใส่กระด้งแล้วเอาไปทิ้งที่กองหยากเยื่อ." แท้จริง หญิงงามเมืองทั้งหลาย ย่อมเลี้ยงลูกหญิง ไม่เลี้ยงลูกชาย; เพราะเชื้อสายของพวกหล่อนจะสืบไปได้ก็ด้วยลูกหญิง. กาบ้าง สุนัขบ้าง ต่างพากันจับกลุ่มแวดล้อมเด็กไว้. ด้วยผลแห่งการเห่า อันเกิดแต่ความรักในพระปัจเจกพุทธเจ้า สัตว์ตัวหนึ่งก็ไม่อาจเข้าใกล้ได้. ในขณะนั้น คนผู้หนึ่ง ออกไปนอกบ้าน เห็นการจับกลุ่มของกาและสุนัขนั้น คิดว่า "นี่มันเหตุอะไรกันหนอ ?" จึงเดินไปที่นั้น เห็นทารก หวนได้ความรักเหมือนดังลูกจึงนำไปสู่เรือน ด้วยดีใจว่า "เราได้ลูกชายแล้ว."

[นางกาลีนำโฆสกทารกไปให้โคเหยียบ]

ในกาลครั้งนั้น เศรษฐีชาวเมืองโกสัมพี ไปสู่ราชตระกูล พบปุโรหิตเดินมาแต่พระราชวัง จึงถามว่า "ท่านอาจารย์ วันนี้ท่านได้ตรวจตราดูความประกอบของดาวนักษัตร๑ อันเป็นเหตุเคราะห์ดีเคราะห์ร้ายแล้วหรือ ?"

ปุโรหิต. จ้ะ ท่านมหาเศรษฐี. กิจอะไรอื่นของพวกเราไม่มี.

เศรษฐี. อะไรจะมีแก่ชนบทหรือ ? ท่านอาจารย์.

ปุโรหิต. อย่างอื่นไม่มี, แต่เด็กที่เกิดในวันนี้ จักได้เป็นเศรษฐีผู้ประเสริฐในเมืองนี้.

ครั้งนั้น ภรรยาของเศรษฐีมีครรภ์แก่, เพราะฉะนั้น เศรษฐีนั้น จึงส่งคนใช้ไปสู่เรือนโดยเร็วด้วยคำว่า 'จงไป จงทราบภรรยา

๑. ติถิกรณนกฺขตฺตโค ความประกอบแห่งนักษัตรอันเป็นเครื่องกระทำซึ่งดิถี.

ของเรานั้นว่า 'คลอดแล้ว หรือยังไม่คลอด,' พอทราบว่า "ยังไม่คลอด," เฝ้าพระราชาเสร็จแล้ว รับหลับบ้าน เรียกหญิงคนใช้ชื่อกาลีมาแล้ว ให้ทรัพย์ ๑ พัน กล่าวว่า "เจ้าจงไป จงตรวจดูในเมืองนี้ ให้ทรัพย์ ๑ พัน พวกเอาเด็กที่เกิดในวันนี้มา." นางกาลีนั้นตรวจตราดู ไปถึงเรือนนั้น เห็นเด็กแล้ว จึงถามหญิงแม่บ้านว่า "เด็กนี้ เกิดเมื่อไร" เมื่อหญิงนั้นตอบว่า "เกิดวันนี้," จึงพูดว่า "จงให้เด็กนี้แก่ฉัน จึงประมูลราคา ตั้งแต่กหาปณะ ๑ เป็นต้น ให้ทรัพย์ ๑ พันแล้ว นำเด็กนั้นไปแสดงแก่เศรษฐี. เศรษฐีคิดว่า "ถ้าว่าลูกของเรา จักเกิดเป็นลูกหญิง, เราจักให้มันอยู่ร่วมกับลูกสาวของเรานั้น แล้วทำให้มันเป็นเจ้าของตำแหน่งเศรษฐี; ถ้าว่าลูกของเราจักเกิดเป็นลูกชาย เราก็จักฆ่ามันเสีย" ดังนี้แล้ว จึงให้รับเด็กนั้นไว้ในเรือน. ต่อมา ภรรยาของเศรษฐีนั้น คลอดบุตรเป็นชาย โดยล่วงไป ๒-๓ วัน. เศรษฐี จึงคิดว่า "เมื่อไม่มีเจ้าเด็กนี้ ลูกชายของเรา ก็จักได้ทำแหน่งเศรษฐี, บัดนี้ ควรที่เราจักฆ่ามันเสียเถิด" ดังนี้แล้ว จึงเรียกนางกาลีมาแล้ว กล่าวว่า "แม่จงไป ในเวลาที่พวกโคออกจากคอก เจ้าจงเด็กนี้ให้นอนขวางไว้ที่กลางประตูคอก แม่โคทั้งหลาย จักเหยียบมันให้ตาย, แต่ต้องรู้ว่า โคเหยียบมันหรือไม่เหยียบแล้วจึงมา." นางกาลีนั้น ไปแล้ว พอนายโคบาลเปิดประตูคอกเท่านั้น ก็เอาเด็กให้นอนไว้ ตามนั้น (เหมือนที่เศรษฐีสั่ง). โคอุสภะ ซึ่งเป็นนายฝูง แม้ออกภายหลังโคทั้งปวงในเวลาอื่น (แต่) ในวันนั้น ออกไปก่อนกว่าโคอื่นทั้งหมด ได้ยืนคร่อมทารก

ไว้ในระหว่างเท้าทั้ง ๔. แม่โคตั้งหลายร้อย ต่างก็พากันเบียดเสียดข้างทั้ง ๒ ของโคอุสภะออกไป. ถึงนายโคบาล ก็คิดว่า "เจ้าโคอุสภะตัวนี้ เมื่อก่อน ออกทีหลังโคทุกตัว, แต่วันนี้ ออกไปก่อนโคทั้งหมด แล้วยืนนิ่งอยู่ที่ประตูคอกเทียว, นั่นจะมีเหตุอันใดหนอ ?" จึงเดินไป แลเห็นเด็กนอนอยู่ภายใต้ท้องโคนั้น หวนกลับได้ความรักเสมือนบุตร จึงนำไปสู่เรือน ด้วยคิดว่า "เราได้ลูกชายแล้ว." นางกาลี ไปแล้ว ถูกเศรษฐีถาม จึงเล่าเรื่องนั้น อันเศรษฐีกล่าวว่า "เจ้าจงไป จงให้ทรัพย์เขา ๑ พันแล้ว นำมันกลับมาอีก" ดังนี้แล้ว ให้ทรัพย์ ๑ พันแล้ว ได้นำกลับมาให้อีก.

[นางกาลีนำโฆสกไปให้เกวียนทับ]

ครั้งนั้น เศรษฐีกล่าวกับนางกาลีว่า "แม่กาลี ในเมืองนี้มีพวกเกวียน ๕๐๐ เล่ม ลุกขึ้นแต่เช้ามืด ย่อมไปค้าขาย, เจ้าจงเอาเด็กนี้ไปให้นอนไว้ที่ทางเกวียน (ทางล้อ) พวกโคจักเหยียบมันหรือล้อเกวียนจักตัด (ตัวมัน) พอรู้เรื่องของมันแล้ว จึงกลับมา." นางกาลีนั้น นำเด็กไปแล้ว ให้นอนอยู่ที่ทางเกวียน. ในกาลนั้น หัวหน้าเกวียน ได้ไปข้างหน้า. ครั้งนั้น พวกโคของเขา ถึงที่นั้นแล้ว ต่างพากันสลัดแอกเสีย. แม้จะถูกหัวหน้ายกขึ้นแล้วขับไปตั้งหลายครั้ง ก็ไม่เดินไปข้างหน้า. เมื่อหัวหน้านั้น พยายามอยู่กับโคทั้ง ๒ นั้นอย่างนี้เทียว อรุณขึ้นแล้ว (ก็พอสว่าง). เขาจึงคิดว่า "โคทั้ง ๒ พากันทำเหตุนี้ เพราะอะไร ?" จึงตรวจตราดูทาง เห็นทารกแล้ว ก็คิดว่า "กรรมของเราหนักหนอ" มีความยินดีว่า

"เราได้ลูกชายแล้ว" จึงนำเด็กนั้นไปสู่เรือน. นางกาลีไปแล้ว อันเศรษฐีถาม จึงบอกความเป็นไปนั้น อันเศรษฐีบอกว่า "เจ้าจงไปให้ทรัพย์ (เขา) ๑ พันแล้ว จงนำเด็กนั้นกลับมาอีก" ดังนี้แล้ว ได้กระทำตามนั้นแล้ว.

[นางกาลีนำโฆสกไปทิ้งที่ป่าช้าผีดิบ]

ครั้งนั้น เศรษฐี กล่าวกะนางกาลีนั้นว่า "บัดนี้ เจ้าจงนำมันไปยังป่าช้าผีดิบ แล้วเอานอนไว้ในระหว่างพุ่มไม้, มันจักถูกสัตว์มีสุนัขป่าเป็นต้นกัด หรือถูกอมนุษย์ประหารตายในที่นั้น, เจ้ารู้ว่ามันตายแล้วหรือไม่ตายเทียว จึงกลับมา." นางกาลีนั้น นำเด็กนั้นไป ให้นอนอยู่ที่ป่าช้าผีดิบแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรแห่งหนึ่ง. สุนัขบ้าง กาบ้าง อมนุษย์บ้าง ไม่อาจเข้าใกล้เด็กนั้นได้. มีคำถามสอดเข้ามาว่า "ก็มารดาบิดาและบรรดาพี่น้องเป็นต้น ใคร ๆ ชื่อว่าผู้รักษาของเด็กนั้น ไม่มีมิใช่หรือ ? ใครรักษาตัวเด็กนั้นไว้ ?" แก้ว่า "กรรมสักว่าความเห่าเท่านั้น ซึ่งเด็กให้เป็นไปแล้ว ด้วยความรักใคร่ในพระปัจเจกพุทธเจ้า ในเวลาเป็นสุนัข รักษาเด็กไว้." ครั้งนั้น นายอชบาลผู้หนึ่ง ต้อนแม่แพะตั้งหลายแสนตัวไปหากิน เดินไปข้างป่าช้า. แม่แพะตัวหนึ่งเคี้ยวกินใบไม้เป็นต้น เข้าไปสู่พุ่มไม้เห็นทารกแล้ว จึงคุกเข่าให้นมแก่ทารก. แม้นายอชบาล จะทำเสียงว่า "เห, เห" ก็หาออกไปไม่. เขาคิดว่า จักเอาไม้ตีมันไล่ออก" จึงเข้าไปสู่พุ่มไม้ เห็นแม่แพะคุกเข่าให้ทารกน้อยกินนมอยู่ จึงหวนกลับได้รับความรักในทารกเสมือนบุตร จึงพาเอาทารกนั้นไป ด้วย

คิดว่า "เราได้ลูกชายแล้ว,' นางกาลี เห็นเหตุนั้นแล้ว จึงไป ถูกเศรษฐีถามแล้ว จึงบอกความเห็นไปอันนั้น อันเศรษฐีกล่าวว่า "เจ้าจงไป ให้ทรัพย์ (เขา) ๑ พันแล้ว นำมันกลับมาอีก" ได้กระทำตามนั้นแล้ว.

[นางกาลีเอาโฆสกไปโยนเหว]

ครั้งนั้น เศรษฐี กล่าวกะนางทาสีนั้นว่า "แม่กาลี เจ้าจงเอาเด็กนี้ไป ขึ้นสู่ภูเขาอันเป็นที่ทิ้งโจร จงโยนมันลงไปในเหว, มันกระทบท้องภูเขา ก็จักเป็นท่อนเล็กท่อนน้อย ตกลงที่พื้น, เจ้ารู้ว่า มันตายแล้วหรือไม่ตาย จึงกลับมา." นางกาลีนั้น นำเด็กนั้นไปที่นั้นแล้ว ยืนอยู่บนยอดเขา โยนลงไปแล้ว. ก็พุ่มไผ่ใหญ่ อาศัยท้องภูเขานั้นแล เจริญโดยเทือกเขานั่นเอง. พุ่มกระพังโหมหนาทึบ ได้คลุมเบื้องบนพุ่มไผ่นั้นไว้. ทารกเมื่อตก จึงตกลงบนพุ่มนั้น เหมือนตกลงบนผ้าขนสัตว์. ในวันนั้น หัวหน้าช่างสาน มีความต้องการด้วยไม้ไผ่. เขาไปกับลูกชาย เริ่มจะตัดพุ่มไม้นั้น, เมื่อพุ่มไม้ไผ่นั้นไหวอยู่ เด็กก็ได้ร้องขึ้นแล้ว. เขาจึงพูดว่า "เหมือนเสียงเด็ก" จึงขึ้นไปทางหนึ่ง เห็นเด็กนั้น มีใจยินดี จึงพาไปด้วยคิดว่า "เราได้ลูกชายแล้ว." นางกาลี ไปสู่สำนักของเศรษฐี ถูกเศรษฐีนั้นถามแล้ว จึงบอกเรื่องนั้น อันเศรษฐีกล่าวว่า "เจ้าจงไป เอาทรัพย์ให้ (เขา) ๑ พันแล้วนำมันกลับมาอีก" ได้ทำตามนั้นแล้ว.

[ให้ทุกข์แก่ท่านทุกข์นั้นถึงตัว]

เมื่อเศรษฐี ทำกรรมนี้ ๆ อยู่นั่นเทียว เด็กเติบใหญ่แล้ว. เขา

ได้มีชื่อว่า "โฆสกะ." นายโฆสกะนั้น ปรากฏแก่เศรษฐีประหนึ่งหนามแทงตา. เศรษฐีไม่อาจเพื่อจะแลดูเขาตรง ๆ ได้. ครั้งนั้น เศรษฐีตรองหาอุบายจะฆ่านายโฆสกะนั้น จึงไปสู่สำนักของนายช่างหม้อผู้สหายของตน แล้วถามว่า "เมื่อไร ท่านจะเผาเตา?" เมื่อเขาตอบว่า "พรุ่งนี้" จึงกล่าวว่า "ถ้ากระนั้น ท่านจงเอาทรัพย์ ๑ พันนี้ไว้ แล้วจงทำการงานให้ฉันสักอย่างหนึ่ง."

นายช่างหม้อ. การงานอะไร ? นาย.

เศรษฐี. ฉันมีบุตรชาติชั่วอยู่คนหนึ่ง ฉันจักส่งมันมายังสำนักของท่าน, เมื่อฉะนี้ ท่านจงให้มันเข้าไปสู่ห้อง เอามีดอันคมตัดให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ เอาใส่ในตุ่ม แล้วเผาในเตา ทรัพย์ ๑ พันนี้ เป็นเช่นกับรางวัลของท่าน. ในภายหลัง ฉันจักทำสิ่งที่ควรทำแก่ท่านให้ยิ่งขึ้นอีก.

นายช่างหม้อ. ได้จ้ะ.

ในวันรุ่งขึ้น เศรษฐีจึงเรียกนายโฆสกะมาแล้ว กล่าวว่า "พ่อ เมื่อวานนี้ ฉันสั่งการงานช่างหม้อไว้อย่างหนึ่ง, เจ้าจงมาจงไปยังสำนักของเขาแล้วพูดอย่างนี้ว่า "ได้ยินว่า ท่านจงยังการงานที่คุณพ่อของผมสั่งไว้เมื่อวันวานนี้ให้สำเร็จเถิด" ดังนี้แล้ว ได้ส่งไปแล้ว. นายโฆสกะนั้น รับว่า "จ้ะ" ได้ไปแล้ว. ฝ่ายลูกชายของเศรษฐี กำลังเล่นคลีกับพวกเด็ก เห็นนายโฆสกะนั้น เดินไปในที่นั้น จึงเรียกนายโฆสกะนั้นแล้ว ถามว่า "ไปไหน ? พี่" เมื่อนายโฆสกะบอกว่า "เอาข่าวของคุณพ่อ ไปสำนักของนายช่าง

หม้อ," จึงพูดว่า "ฉันจักไปในที่นั้น, เด็กเหล่านี้ชนะฉันหลายคะแนนแล้ว, พี่จะชนะเอาคะแนนคืนให้ฉัน.

นายโฆสกะ. พี่กลัวคุณพ่อ.

ลูกเศรษฐี. อย่ากลัวพี่ ฉันจักนำข่าวนั้นไปเอง, พวกเด็กหลายคนชนะฉันแล้ว ที่จงชิงชัยเอาคะแนนให้ฉัน จนกว่าฉันจะกลับมา. ได้ยินว่า โฆสกะเป็นผู้ฉลาดในการเล่นคลี, เพราะฉะนั้น ลูกชายของเศรษฐีจึงได้หน่วงเหนี่ยวนายโฆสกะนั้นไว้อย่างนั้น.

ฝ่ายโฆสกะนั้น จึงพูดกับลูกชายเศรษฐีนั้นว่า "ถ้ากระนั้น จงไปบอกกับนายช่างหม้อว่า "ทราบว่า เมื่อวานนี้ คุณพ่อผม สั่งให้ท่านทำการงานไว้อย่างหนึ่ง, ท่านจงยังการงานนั้นให้สำเร็จ" ดังนี้แล้ว ส่งเขาไปแล้ว. ลูกชายของเศรษฐีนั้น ไม่ยังสำนักของนายช่างหม้อนั้น ได้กล่าวตามสั่งนั้น. ครั้งนั้น นายช่างหม้อ ได้ฆ่าลูกชายเศรษฐีนั้น ตามคำสั่งเศรษฐีสั่งไว้ทีเดียว แล้วโยนไปในเตา.

ฝ่ายนายโฆสกะ เล่นตลอดภาคของวัน พอตกเย็นก็กลับบ้าน, เมื่อเศรษฐีเห็นแล้ว จึงถามว่า " ไม่ได้ไปหรือ ? พ่อ " ก็แจ้งถึงเหตุที่ตนไม่ได้ไปและเหตุที่น้องชายไปให้ทราบ. เศรษฐีฟังคำนั้นแล้ว จึงร้องลั่นว่า " อย่าได้ฆ่าเลย " ปานประหนึ่งว่า มีโลหิตเดือดพล่านในสรีระทั้งสิ้น ประคองแขนคร่ำครวญอยู่ว่า " ช่างหม้อผู้เจริญ อย่าให้เราฉิบหายเสียเลย อย่าให้เราฉิบหายเสียเลย " ดังนี้ ได้ไปยังสำนักของนายช่างหม้อนั้นแล้ว.

นายช่างหม้อ เห็นเศรษฐีนั้น มาอยู่โดยอาการอย่างนั้น จึง

พูดว่า "นาย ท่านอย่าทำเสียงดังไป, การงานของท่านสำเร็จแล้ว." เศรษฐีนั้น อันความโศกเปรียบดังภูเขาใหญ่ท่วมทับแล้ว เสวยโทมนัส มีประมาณมิใช่น้อย ดังบุคคลผู้มีใจคิดร้ายต่อบุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายฉะนั้น.

[ทำร้ายผู้ไม่ทำร้ายตอบย่อมถึงฐานะ ๑๐]

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

"ผู้ประทุษร้าย ในท่านผู้ไม่ประทุษร้าย หา
อาชญามิได้ ด้วยอาชญา ย่อมพลันถึงฐานะ ๑๐
อย่างใดอย่างหนึ่งทีเดียว คือ พึงถึงเวทนา
อันหยาบ, ความเสื่อม, ความแตกแห่งสรีระ,
ความเจ็บไข้อย่างหนัก, ความฟุ้งซ่านแห่ง
จิต, ความขัดข้องแต่พระราชา, ความกล่าว
ตู่อย่างทารุณ, ความเสื่อมรอบแห่งหมู่ญาติ,
ความย่อยยับแห่งโภคะ, อีกประการหนึ่ง ไฟ
ป่าย่อมไหม้เรือนของผู้นั้น, เพราะความแตก
แห่งกาย เขาผู้มีปัญญาทราม ย่อมเข้าพึงนรก."

[อุบายใหม่ของเศรษฐี]

แม้เช่นนั้น เศรษฐี ก็ไม่อาจแลดูนายโฆสกะนั้นตรง ๆ อีกได้, ครุ่นคิดหาอุบายว่า "อย่างไร ? จึงจะฆ่ามันเสียได้." มองเห็นอุบายว่า "เราจัดส่งมันไปยังสำนักของคนเก็บส่วย (นายเสมียน) ใน ๑๐๐ บ้านของเรา ให้มันตายเสีย" ดังนี้แล้ว จึงเขียนหนังสือไป

ถึงคนเก็บส่วยนั้นว่า "ผู้นี้เป็นลูกชั่วชาติของเรา, ฆ่ามันเสียแล้ว จงโยนลงไปในหลุมคูถ. เมื่อทำการอย่างนี้เสร็จแล้ว, ฉันจักรู้สิ่งที่จะตอบแทนแก่ท่านลุงในภายหลัง" ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า "พ่อโฆสกะ คนเก็บส่วยของฉัน มีอยู่ที่บ้านส่วย ๑๐๐ บ้าน, เจ้าจงนำเอาจดหมายฉบับนี้ไปให้เขา" ดังนี้ จึงเอาจดหมายผูกไว้ที่ชายผ้าของเขา.

ก็นายโฆสกะนั้น ไม่รู้จักอักษรสมัย, เพราะตั้งแต่เขาเป็นเด็ก เศรษฐีก็คร่ำคิดฆ่าเขาเสมอ (แต่) ไม่อาจฆ่าได้, จักให้เขาศึกษาอักษรสมัยได้อย่างไร ? นายโฆสกะนั้น ผูกจดหมายฆ่าตัวเองไว้ที่ชายผ้า ด้วยประการฉะนี้ เมื่อจะออกเดิน จึงพูดว่า "คุณพ่อ ผมไม่มีเสบียงทาง."

เศรษฐี. เจ้าไม่ต้องมีกิจ (ห่วง) ด้วยเสบียงทาง. ในบ้านชื่อโน้น ในระหว่างทาง เศรษฐีผู้เป็นสหายของข้ามีอยู่ เจ้าจงไปกินอาหารเช้าที่เรือนของเขาแล้ว จึงเดินต่อไป.

นายโฆสกะนั้น รับว่า "จ้ะ" ไหว้บิดาแล้ว ออกเดินไป ถึงบ้านนั้น ถามถึงเรือนเศรษฐี เดินไปพบภรรยาของเศรษฐี. เมื่อนางกล่าวว่า "เจ้ามาจากไหน ?" จึงตอบว่า "มาจากในเมือง."

ภรรยาของเศรษฐี. เจ้าเป็นลูกของใคร ?

โฆสกะ. คุณแม่ ผมเป็นลูกของเศรษฐี ผู้เป็นสหายของท่าน.

ภรรยาของเศรษฐี. เจ้าชื่อโฆสกะหรือ ?

โฆสกะ. ขอรับ คุณแม่.

พร้อมกับเวลาเห็นเท่านั้น ความรักใคร่เหมือนลูกในโฆสกะนั้น บังเกิดแก่นางแล้ว.

[ความรักเกิดขึ้นด้วยเหตุ ๒ ประการ]

ก็เศรษฐี มีลูกสาวอยู่คนหนึ่ง, นางมีอายุราว ๑๕-๑๖ ปี รูปร่างสะสวย น่าเลื่อมใส. เศรษฐีให้หญิงรับใช้ไว้คนหนึ่ง เพื่อรักษานาง แล้วให้อยู่ที่ห้องมีสิริ (ห้องพิเศษ) ที่พื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น ในขณะนั้น ลูกสาวเศรษฐีให้หญิงคนใช้ไปตลาด. ครั้งนั้น ภรรยาของเศรษฐี เห็นหญิงทาสีนั้นแล้ว จึงถามว่า "จะไปไหน ? เมื่อนางตอบว่า "ข้าแต่งถามว่าจะไปไหน ?

นางตอบว่า "ข้าแต่งถามว่าจะไปไหน ?
มว่าจะไปไหน ?

ผีหัวขาดในที่สุดที่จงกรม, ผมได้เห็นร่างผีในที่พักกลางคืน, ผมได้ยินเสียงอมนุษย์ในที่พักกลางวัน, ที่นี้เป็นที่ควรเว้น, ในที่นี้ ความไม่ผาสุกมีแก่พวกเรา, พวกเราจักไปที่สำนักของพระศาสดา." ภิกษุเหล่านั้น ออกไปสู่สำนักของพระศาสดาโดยลำดับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

[พระศาสดาประทานอาวุธ]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจักไม่อาจเพื่ออยู่ในที่นั้นหรือ ?"

ภิกษุ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า อารมณ์อันน่ากลัวเห็นปานนี้ ปรากฏแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย ผู้พำนักอยู่ในที่นั้น, เพราะเหตุนั้น จึงมีความไม่ผาสุกเห็นปานนี้, ด้วยเหตุนั้น ข้าพระองค์ทั้งหลาย จึงคิดว่า "ที่นี้ เป็นที่ควรเว้น." ทิ้งที่นั้นมาสู่สำนักของพระองค์แล้ว.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไปในที่นั้นนั่นแลสมควร.

ภิกษุ. ไม่อาจ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่เอาอาวุธไป, บัดนี้พวกเธอจงเอาอาวุธไปเถิด.

ภิกษุ. ถือเอาอาวุธชนิดไหนไป ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสว่า "เราจักให้อาวุธแก่พวกเธอ, พวกเธอจงถือเอาอาวุธที่เราให้ไป" ดังนี้แล้ว ตรัสเมตตสูตรทั้งสิ้นว่า

"ผู้รู้สันตบท (บทอันสงบ) พึงทำสิกขา ๓ หมวด

ใด, ผู้ฉลาดในประโยชน์ ควรกระทำสิกขา ๓
หมวดนั้น ผู้ฉลาดในประโยชน์ พึงเป็นผู้องอาจ
เป็นผู้ตรง เป็นผู้ซื่อตรง เป็นผู้อ่อนโยน เป็นผู้
ไม่ทะนงตัว."

เป็นอาทิ ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพึงสาธยายเมตตสูตรนี้ จำเดิมแต่ไพรสณฑ์ภายนอกวิหาร เข้าไปสู่ภายในวิหาร" ดังนี้ ทรงส่งไปแล้ว. ภิกษุเหล่านั้น ถวายบังคมพระศาสดา ออกไปถึงไพรสณฑ์นั้นโดยลำดับ พากันสาธยายเป็นหมู่ในภายนอกวิหาร เข้าไปสู่ไพรสณฑ์แล้ว.

[เทวดากลับได้เมตตาจิต]

พวกเทวดาในไพรสณฑ์ทั้งสิ้น กลับได้เมตตาจิต ทำการต้อนรับภิกษุเหล่านั้น, ถามโดยเอื้อเฟื้อถึงการรับบาตรจีวร, ถามโดยเอื้อเฟื้อถึงการนวดฟั้นกาย, ทำการอารักขาให้อย่างเรียบร้อยในที่นั้นแก่พวกเธอ, (เทวดา) ได้เป็นผู้นั่งสงบ ดังพนมจักร. ขึ้นชื่อว่าเสียงแห่งอมนุษย์มิได้มีแล้วในที่ไหน ๆ. จิตของภิกษุเหล่านั้น มีอารมณ์เป็นหนึ่ง. พวกเธอนั่งในที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน ยังจิตให้หยั่งลงในวิปัสสนา เริ่มตั้งความสิ้นความเสื่อมในตนคิดว่า "ขึ้นชื่อว่าอัตภาพนี้เช่นกับภาชนะดิน เพราะอรรถว่าต้องแตก ไม่มั่นคง" ดังนี้ เจริญวิปัสสนาแล้ว.

[พระสัมมาสัมพุทธตรัสคาถากำชับ]

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับนั่งในพรคันธกุฎีนั่นเอง ทรง

๑-๒. แปลเป็นประโยคกัตตุวาจก. ๓. ว ศัพท์.

ทราบว่าภิกษุเหล่านั้น เริ่มวิปัสสนาแล้ว จึงทรงเรียกภิกษุเหล่านั้น ตรัสว่า "อย่างนั้นนั่นแล ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าอัตภาพนี้ ย่อม เป็นเช่นกับด้วยภาชนะดินโดยแท้ เพราะอรรถว่าต้องแตก ไม่มั่นคง" ดังนี้แล้วทรงฉายพระโอภาสไป แม้ประทับอยู่ในที่ ๑๐๐ โยชน์ ก็เป็นประหนึ่งประทับนั่งในที่เฉพาะหน้าของภิกษุเหล่านั้น ทรงฉายพระฉัพพัณณรัสมี มีพระรูปปรากฏอยู่ ตรัสพระคาถานี้ว่า

"บัณฑิต รู้จักกายนี้ อันเปรียบด้วยหม้อ, กั้นจิต
อันเปรียบด้วยนคร, พึงรบมารด้วยอาวุธคือปัญญา
พึงรักษาความชนะที่ชนะแล้ว และพึงเป็นผู้ไม่ติดอยู่."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กุมฺภูปมํ** ความว่า รู้จักกายนี้คือที่นับว่าประชุมแห่งอาการมีผมเป็นอาทิ ซึ่งชื่อว่าเปรียบด้วยหม้อ คือเช่นกับภาชนะดิน เพราะอรรถว่าไม่มีกำลังและทรามกำลัง เพราะอรรถว่าเป็นไปชั่วกาล ด้วยความเป็นกายไม่ยั่งยืน.

บาทพระคาถาว่า **นครูปมํ จิตฺตมิทํ ถเกตฺวา** เป็นต้น ความว่า ธรรมดานคร มีคูลึก แวดล้อมด้วยกำแพง ประกอบด้วยประตูและป้อม ย่อมชื่อว่ามั่นคงภายนอก, ถึงพร้อมด้วยถนน ๔ แพ่ง มีร้านตลาดในระหว่าง ชื่อว่าจัดแจงดีภายใน, พวกโจรภายนอกมาสู่นครนั้น ด้วยคิดว่า "เราจักปล้น ก็ไม่อาจเข้าไปได้ ย่อมเป็นดังว่ากระทบภูเขา กระท้อนกลับไป ฉันใด, กุลบุตรผู้บัณฑิตก็ฉันนั้นเหมือนกัน กั้นวิปัสสนาจิตของตน ทำให้มั่นคง คือให้

เป็นเช่นกับนคร ห้ามกิเลสที่มรรคนั้น ๆ พึงฆ่า ด้วยอาวุธคือปัญญา อันสำเร็จแล้วด้วยวิปัสสนา และสำเร็จแล้วด้วยอริยมรรค ชื่อว่า พึงรบ คือพึงประหารกิเลสมารนั้น ดุจนักรบยืนอยู่ในนคร รบหมู่โจร ด้วยอาวุธมีประการต่าง ๆ มีอาวุธมีคมข้างเดียวเป็นต้น ฉะนั้น."

สองบทว่า **ชิตญฺจ รกฺเข** ความว่า กุลบุตร เมื่อต้องเสพอาวาสเป็นที่สบาย ฤดูเป็นที่สบาย โภชนะเป็นเครื่องสบาย บุคคลเป็นที่สบาย และการฟังธรรมเป็นเหตุสบายเป็นต้น เข้าสมาบัติในระหว่าง ๆ ออกจากสมาบัตินั้น พิจารณาสังขารทั้งหลายด้วยจิตหมดจด ชื่อว่าพึงรักษาธรรมที่ชนะแล้ว คือวิปัสสนาอ่อนที่ตนให้เกิดขึ้นแล้ว.

สองบทว่า **อนิเวสโน สิยา** ได้แก่ พึงเป็นผู้ไม่มีอาลัย.

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า นักรบ ทำซุ้มเป็นที่พักพลในภูมิประเทศเป็นที่ประชิดแห่งสงคราม[๑] รบอยู่กับพวกอมิตร เป็นผู้หิวหรือกระหายแล้ว เมื่อเกราะหย่อนหรือเมื่ออาวุธพลัดตก ก็เข้าไปยังซุ้มเป็นที่พักพล พักผ่อน กิน ดื่ม ผูกสอด (เกราะ) จับอาวุธแล้วออกรบอีก ย่ำยีเสนาของฝ่ายอื่น ชนะปรปักษ์ที่ยังมิได้ชนะ รักษาชัยที่ชนะแล้ว, ก็ถ้าว่านักรบนั้น เมื่อพักผ่อนอย่างนั้นในซุ้มเป็นที่พักพล ยินดีซุ้มเป็นที่พักพลนั้น พึงพักอยู่ ก็พึงทำราชสมบัติให้เป็นไปในเงื้อมมือของปรปักษ์ ฉันใด, ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน หมั่นเข้าสมาบัติออกจากสมาบัตินั้น พิจารณาสังขารทั้งหลาย ด้วยจิตอันหมดจด

๑. สงฺคามสีเส ในสีสประเทศแห่งสงคราม ในที่เป็นที่ผูกแห่งสงคราม คือในสมรภูมิหรือสนามรบ.

ย่อมสามารถรักษา วิปัสสนาอย่างอ่อน ที่ได้เฉพาะแล้ว ย่อมชนะกิเลสมาร ด้วยความได้เฉพาะซึ่งมรรคอันยิ่ง, ก็ถ้าว่า ภิกษุนั้น ย่อมพอใจสมาบัติอย่างเดียว ไม่หมั่นพิจารณาสังขารทั้งหลาย ด้วยจิตอันหมดจด ย่อมไม่สามารถทำความแทงตลอดมรรคและผลได้. เพราะเหตุนั้น ภิกษุเมื่อรักษาธรรมที่ควรรักษา พึงเป็นผู้ไม่ติดอยู่ คือพึงทำสมาบัติให้เป็นที่เข้าพักแล้วไม่ติดอยู่ ได้แก่ไม่พึงทำอาลัยในสมาบัตินั้น. พระศาสดาตรัสว่า "เธอทั้งหลายจงทำอย่างนั้น." พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ด้วยประการฉะนี้.

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุ ๕๐๐ รูปนั่งในที่นั่งเทียว บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย สรรเสริญชมเชยทั้งถวายบังคมพระสรีระอันมีวรรณะเพียงดังทองของพระตถาคตพลางมาแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้ปรารภวิปัสสนา จบ.

๗. เรื่องพระปูติคัตตติสสเถระ* [๓๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภพระเถระชื่อว่า ปูติคัตตติสสเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อจิรำ วตยำ กาโย"** เป็นต้น.

[พระเถระกายเน่า]

ได้ยินว่า กุลบุตรชาวกรุงสาวัตถีผู้หนึ่ง ฟังธรรมกถาในสำนักของพระศาสดา ถวายชีวิตในพระศาสนา ได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ได้ชื่อว่า พระติสสเถระ. เมื่อกาลล่วงไป ๆ โรคเกิดขึ้นในสรีระของท่าน. ต่อมาทั้งหลาย ประมาณเท่าเมล็ดผักกาดผุดขึ้น. มัน (โตขึ้น) โดยลำดับ ประมาณเท่าเมล็ดถั่วเขียว ประมาณเท่าเมล็ดถั่วดำ ประมาณเท่าเมล็ดกระเบา ประมาณเท่าผลมะขามป้อม ประมาณเท่าผลมะตูม แตกแล้ว. สรีระทั้งสิ้น ได้เป็นช่องเล็กช่องน้อย ชื่อของท่านเกิดขึ้นแล้วว่า พระปูติตัตตติสสเถระ (พระติสสเถระผู้มีกายเน่า). ต่อมา ในกาลเป็นส่วนอื่น กระดูกของท่าน แตกแล้ว. ท่านได้เป็นผู้ที่ใคร ๆ ปฏิบัติไม่ได้. ผ้านุ่งและผ้าห่มเปื้อนด้วยหนองและเลือด ได้เป็นเช่นกับขนมร่างแห. พวกภิกษุมีสัทธิวิหาริกเป็นต้น ไม่อาจจะปฏิบัติได้ (จึงพากัน) ทอดทิ้งแล้ว. ท่านเป็นผู้ไม่มีที่พึ่งนอน (แซ่ว) แล้ว.

* พระมหาเจริญ ป.๗ (ปัจจุบันเป็น สมเด็จพระญาณสังวร ป. ๙) วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[พระพุทธเจ้าทรงพยาบาลและทรงแสดงธรรม]

ก็ธรรมดาว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ทรงละการตรวจดูโลก สิ้น ๒ วาระ (คือ) ในกาลใกล้รุ่ง เมื่อทรงตรวจดูโลก ทรงตรวจดูจำเดิมแต่ขอบปากแห่งจักรวาฬ ทำพระญาณให้มุ่งต่อพระคันธกุฎี, เมื่อทรงตรวจดูเวลาเย็น ทรงตรวจดูจำเดิมแต่พระคันธกุฎี ทำพระญาณให้มุ่งต่อที่ (ออกไป) ภายนอก. ก็ในสมัยนั้น พระปูติคัตตติสสเถระ ปรากฏแล้วภายในข่ายคือพระญาณของพระผู้มีพระภาค. พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของติสสภิกษุ ทรงดำริว่า "ภิกษุนี้ ถูกพวกสัทธิวิหาริกเป็นต้น ทอดทิ้งแล้ว, บัดนี้ เธอยกเว้นเราเสีย ก็ไม่มีที่พึ่งอื่น" ดังนี้แล้ว จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎี เหมือนเสด็จเที่ยวจาริกในวิหาร เสด็จไปสู่โรงไฟ ทรงล้างหม้อ ใส่น้ำ ยกตั้งบนเตา เมื่อทรงรอให้น้ำร้อนได้ประทับยืนในโรงไฟนั่นเอง: ทรงรู้ความที่น้ำร้อนแล้ว เสด็จไปจับปลายเตียงที่ติสสภิกษุนอน. ในกาลนั้น พวกภิกษุ กราบทูลว่า "ขอพระองค์ จงเสด็จหลีกไป พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์จักยก* (เอง) แล้ว (ช่วยกัน) ยกเตียง นำไปสู่โรงไฟ. พระศาสดาทรงให้นำรางมา ทรงเทน้ำร้อน (ใส่) แล้ว ทรงสั่งภิกษุเหล่านั้นให้ (เปลื้อง) เอาผ้าห่มของเธอ ให้ขยำด้วยน้ำร้อน แล้วให้ผึ่งแดด. ลำดับนั้น พระศาสดา ประทับยืนอยู่ในที่ใกล้ของเธอ ทรงรดสรีระนั้นให้ชุ่มด้วยน้ำอุ่น ทรงถูสรีระของเธอ ให้เธออาบแล้ว. ในที่สุดแห่งการอาบของเธอ ผ้าห่มนั้นแห้งแล้ว. ทีนั้นพระศาสดา ทรงช่วยเธอให้นุ่งผ้าห่มนั้น ทรง

๑. สำนวนภาษามคธ ใช้คหธาตุ.

ให้ขยำผ้ากาสาวะที่เธอนุ่งด้วยน้ำ แล้วให้ผึ่งแดด. ทีนั้นเมื่อน้ำที่กายของเธอพอขาด (คือแห้ง) ผ้านุ่งนั้นก็แห้ง. เธอนุ่งผ้ากาสาวะผืนหนึ่ง ห่มผ้ากาสาวะผืนหนึ่ง เป็นผู้มีสรีระเบา มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง นอนบนเตียงแล้ว. พระศาสดาประทับยืน ณ ที่เหนือศีรษะของเธอ ตรัสว่า "ภิกษุ กายของเธอนี้ มีวิญญาณไปปราศแล้ว หาอุปการะมิได้ จักนอนบนแผ่นดิน เหมือนท่อนไม้" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

"ไม่นานหนอ กายนี้จักนอนทับแผ่นดิน. กายนี้
มีวิญญาณไปปราศ อันบุคคลทิ้งแล้ว, ราวกับ
ท่อนไม้ไม่มีประโยชน์ ฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อจิรํ วต** เป็นต้น ความว่า ภิกษุต่อกาลไม่นานเลย กายนี้จักนอนทับแผ่นดิน คือจักนอนเบื้องบนแห่งแผ่นดิน ที่สัตว์นอนแล้วด้วยการนอนปกตินี้.

ด้วยบทว่า **ฉุฑฺโฑ** พระศาสดา ทรงแสดงเนื้อความว่า "กายนี้ จักเป็นของชื่อว่า เปล่า เพราะความมีวิญญาณไปปราศ ถูกทอดทิ้งแล้วนอน."

เหมือนอะไร ?

เหมือนท่อนไม้ ไม่มีประโยชน์.

อธิบายว่า เหมือนท่อนไม้อันไร้อุปการะ ไม่มีประโยชน์.

จริงอยู่ พวกมนุษย์ผู้มีความต้องการด้วยทัพพสัมภาระ เข้าไปสู่ป่าแล้ว ตัดไม้ตรงโดยสัณฐานแห่งไม้ตรง ไม้คดโดยสัณฐานแห่งไม้คด

ถือเอา (เป็น) ทัพพสัมภาระ, แต่ตัดไม้เป็นโพรง ไม้ผุไม้ไม่มีแก่น ไม้เกิดเป็นตะปุ่มตะป่ำที่เหลือ ทิ้งไว้ในป่านั้นนั่นเอง มนุษย์พวกอื่น ผู้มีความต้องการด้วยทัพพสัมภาระมาแล้ว ชื่อว่า หวังถือเอาชิ้นไม้ที่ถูกทิ้งไว้นั้น ย่อมไม่มี, มนุษย์เหล่านั้น แลดูไม้นั้นแล้ว ย่อมถือเอาไม้ ที่เป็นอุปการะแก่ตนเท่านั้น; ไม้นอกนี้ ย่อมเป็นไม้ถมแผ่นดิน[1]อย่างเดียว, ก็ไม้นั้น พึงเป็นไม้แม้ที่ใคร ๆ อาจจะทำเชิงรองเตียง หรือเขียงเท้า หรือว่าตั่งแผ่นกระดาน ด้วยอุบายนั้น ๆ ได้; ส่วนว่า บรรดาส่วน ๓๒ ในอัตภาพนี้ แม้ส่วนหนึ่ง ชื่อว่า เข้าถึงความเป็นของที่จะพึงถือเอาได้ ด้วยสามารถแห่งอุปกรณวัตถุ มีเชิงรองเตียงเป็นต้น หรือด้วยมุขเป็นอุปการะอย่างอื่น ย่อมไม่มี กายนี้มีวิญญาณไปปราศแล้ว ต่อวันเล็กน้อยเท่านั้น ก็จักต้องนอนเหนือแผ่นดิน เหมือนท่อนไม้ ไม่มีประโยชน์ฉะนั้น ดังนี้แล.

[พระปูติคัตตติสสเถระนิพพาน]

ในเวลาจบเทศนา พระปูติคัตตติสสเถระ บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้ว. แม้ชนอื่นเป็นอันมาก ก็ได้เป็นอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้น. ฝ่ายพระเถระบรรลุพระอรหัตแล้วก็ปรินิพพาน. พระศาสดา โปรดให้ทำสรีรกิจของท่าน ทรงเก็บ (อัฏฐิ) ธาตุแล้วโปรดให้ทำเจดีย์ไว้.

พวกภิกษุ กราบทูลถามพระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า พระปูติ-คัตตติสสเถระ บังเกิดในที่ไหน ?"

๑. ปฐวีคตํ.

พระศาสดา. เธอปรินิพพานแล้ว ภิกษุทั้งหลาย.

พวกภิกษุ. พระเจ้าข้า กายของภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหัตเป็นปานนั้น เกิดเป็นกายเน่า เพราะเหตุอะไร ? กระดูกทั้งหลายแตกแล้ว เพราะเหตุอะไร ? อะไรเป็นเหตุถึงความเป็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของท่านเล่า ?

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย ผลนี้ทั้งหมด เกิดแล้วแก่ติสสะนั่นก็เพราะกรรมที่ตัวทำไว้.

พวกภิกษุ. ก็กรรมอะไร ? ที่ท่านทำไว้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ถ้ากระนั้น พวกเธอจงฟัง" ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสดังต่อไปนี้:-)

[บุพพกรรมของพระติสสะ]

ติสสะนี้เป็นพรานนก ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ฆ่านกเป็นอันมากบำรุงอิสรชน, ขายนกที่เหลือจากนกที่ให้แก่อิสรชนเหล่านั้น, คิดว่า "นกที่เหลือจากขาย อันเราฆ่าเก็บไว้ จักเน่าเสีย" จึงหักกระดูกแข้งและกระดูกปีกของนกเหล่านั้น ทำอย่างที่มันไม่อาจบินหนีไปได้ แล้วเก็บกองไว้. เขาขายนกเหล่านั้นในวันรุ่งขึ้น, ในเวลาที่ได้นกมามากมาย ก็ให้ปิ้งไว้ เพื่อประโยชน์แห่งตน. วันหนึ่ง เมื่อโภชนะมีรสของเขาสุกแล้ว พระขีณาสพองค์หนึ่ง เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต ได้ยืนอยู่ที่ประตูเรือนของเขา เขาเห็นพระเถระแล้ว ยังจิตให้เลื่อมใส คิดว่า "สัตว์มีชีวิตมากมาย ถูกเราฆ่าตาย, ก็พระผู้เป็นเจ้ายืนอยู่ที่ประตูเรือนของเรา และโภชนะอัน

มีรสก็มีอยู่พร้อมภายในเรือน, เราจะถวายบิณฑบาตแก่ท่าน" ดังนี้แล้ว จึงรับบาตรของพระขีณาสพนั้น ใส่โภชนะอันมีรสนั้นให้เต็มบาตรแล้ว ถวายบิณฑบาตอันมีรส แล้วไหว้พระเถระ ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กล่าวว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าพึงถึงที่สุดแห่งธรรมที่ท่านเห็นเถิด." พระเถระได้ทำอนุโมทนาว่า "จงเป็นอย่างนั้น."

[ประมวลผลกรรม]

ภิกษุทั้งหลาย ผล (ทั้งหมด) นั่งสำเร็จแล้วแก่ติสสะ ด้วยอำนาจแห่งกรรมที่ติสสะทำแล้วในกาลนั้นนั่นเอง: กายของติสสะเกิดเน่าเปื่อย, และกระดูกทั้งหลายแตก ก็ด้วยผลของการทุบกระดูกนกทั้งหลาย; ติสสะบรรลุพระอรหัต ก็ด้วยผลของการถวายบิณฑบาต อันมีรสแก่พระขีณาสพ ดังนี้แล.

เรื่องพระปูติคัตตติสสเถระ จบ.

๘. เรื่องนันทโคปาลกะ* [๓๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในโกศลชนบท ทรงปรารภนายโคบาลก์ชื่อนันทะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ทิโส ทิสฺ"** เป็นต้น.

[นายนันทะหลบหลีกราชภัย]

ดังได้สดับมา นายโคบาลก์ชื่อนันทะ ในกรุงสาวัตถี เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีสมบัติมาก รักษาฝูงโคของคฤหบดีชื่ออนาถ-บิณฑิกะอยู่. นัยว่า นายนันทโคบาลก์นั้น หลบหลีกความบีบคั้นแห่งพระราชา ด้วยความเป็นคนเลี้ยงโค อย่างชฎิลชื่อเกณิยะ หลบหลีกความบีบคั้นแห่งพระราชาด้วยเพศบรรพชิต รักษาขุมทรัพย์ของตนอยู่. เขาถือเอาปัญจโครสตลอดกาลสมควรแก่กาล (ตามกำหนดเวลา) มาสู่สำนักของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี พบพระศาสดา ฟังธรรม ทูลวิงวอนพระศาสดา เพื่อต้องการให้เสด็จมาสู่ที่อยู่ของตน.

[พระศาสดาไปโปรดนายนันทะ]

พระศาสดา ทรงรอความแก่กล้าแห่งญาณของเขาอยู่ ไม่เสด็จไปแล้ว (ครั้น) ทรงทราบความที่เขาเป็นผู้มีญาณแก่กล้าแล้ว วันหนึ่ง อันภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว เสด็จจาริกไปอยู่ ทรงแวะจากหนทาง ประทับนั่งแล้ว ที่โคนต้นไม้แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งใกล้สถานที่อยู่ของเขา.

นายนันทะ ไปสู่สำนักของพระศาสดา ถวายบังคมกระทำ

* พระมหาเปรื่อง ป. ๖ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ปฏิสันถาร นิมนต์พระศาสดาแล้ว ได้ถวายปัญจโครสทานอันประณีต แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานสิ้น ๗ วัน. ในวันที่ ๗ พระศาสดาทรงกระทำอนุโมทนาเสร็จแล้ว ตรัสอนุปุพพีกถาต่างโดยทานกถาเป็นต้น ในเวลาจบกถา นายโคบาลก์ชื่อนันทะ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล รับบาตรของพระศาสดา ตามส่งเสด็จพระศาสดาไปไกล เมื่อพระศาสดารับสั่งให้กลับด้วยพระดำรัสว่า "อุบาสก จงหยุดเถิด" ถวายบังคมพระศาสดากลับแล้ว. ลำดับนั้น นายพรานคนหนึ่งได้แทงเขาให้ตายแล้ว.

[พวกภิกษุโทษพระศาสดาว่าทำให้นายนันทะถูกฆ่า]

พวกภิกษุผู้มาข้างหลัง เห็นแล้ว จึงไปกราบทูลพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นายโคบาลก์ชื่อนันทะ ถวายมหาทานตามส่งเสด็จแล้วกลับไป ถูกนายพรานฆ่าตายเสียแล้ว ก็เพราะความที่พระองค์เสด็จมาแล้วในที่นี้. ถ้าว่าพระองค์จักมิได้เสด็จมาแล้วไซร้, ความตายจักไม่ได้มีแก่เขาเลย."

[จิตที่ตั้งไว้ผิดทำความฉิบหายให้ยิ่งกว่าเหตุใด ๆ]

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรามาก็ตาม มิได้มาก็ตาม ชื่อว่า อุบายเป็นเครื่องพ้นจากความตายของนายนันทะนั้น แม้ผู้ไปอยู่สู่ทิศใหญ่ ๔ สู่ทิศน้อย ๔ ย่อมไม่มี; ด้วยว่า จิตเท่านั้น ซึ่งตั้งไว้ผิดแล้ว อันเป็นไปในภายในของสัตว์เหล่านี้ ย่อมทำความพินาศฉิบหาย ที่พวกโจร (หรือ) พวกคนจองเวรจะทำ (ให้) ไม่ได้ ดังนี้ ตรัสพระคาถานี้ว่า

"จิตซึ่งตั้งไว้ผิดแล้ว พึงทำเขา (บุคคล) นั้นให้เลว
ทรามยิ่งกว่าความพินาศฉิบหายที่โจรเห็นโจร หรือ
คนของเวรเห็นคนจองเวรทำ (แก่กัน) นั้น
(เสียอีก)."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **ทิโส ทิสํ** แปลว่า โจรเห็นโจร. ศัพท์ว่า **ทิสฺวา** เป็นพระบาลีที่เหลือ (บัณฑิตพึงเพิ่มเข้า).

สองบทว่า **ยนฺตํ กยิรา** ความว่า พึงทำซึ่งความพินาศฉิบหายนั้นใดแก่โจรหรือคนจองเวรนั้น. ถึงในบทที่ ๒ ก็มีนัยเช่นเดียวกัน.

พระผู้มีพระภาค ตรัสเป็นคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า "โจรผู้มักประทุษร้ายต่อมิตรผู้หนึ่ง เมื่อผิดในบุตร ภริยา นา ไร่ วัวและควาย เป็นต้นของโจรผู้หนึ่ง โจรผิดต่อโจรใด, เห็นโจรแม้นั้นซึ่งผิดอยู่ในตนอย่างนั้นนั่นแหละ, ก็หรือว่า คนจองเวรเห็นชนผู้ผูกเวรกันไว้ด้วยเหตุบางอย่างนั่นแหละ ซึ่งชื่อว่า ผู้จองเวร, ชื่อว่าพึงทำความพินาศฉิบหายอันใดแก่โจรหรือคนผู้จองเวรนั้น คือพึงเบียดเบียนบุตรและภริยาของโจรหรือคนจองเวรนั้น พึงทำสิ่งของต่างๆ มีนาเป็นต้นของโจรหรือคนจองเวรนั้นให้ฉิบหาย หรือพึงปลงซึ่งโจร หรือคนจองเวรนั้นจากชีวิต เพราะความที่ตนเป็นคนโหดร้าย คือเพราะความที่ตนเป็นคนทารุณ, จิตชื่อว่าตั้งไว้ผิด เพราะความเป็นจิตตั้งไว้ผิดในอกุศลกรรมบถ ๑๐ พึงทำให้เขาเลยทรามยิ่งกว่าความพินาศฉิบหายนั้น คือทำบุรุษนั้นให้เป็นผู้ลามกกว่าเหตุนั้น; จริงอยู่ โจรก็ดี คนจองเวรก็ดี มีประการดังกล่าวแล้ว พึงยังทุกข์ให้เกิด หรือพึงทำ

ซึ่งความสิ้นไปแห่งชีวิต แก่โจรหรือแก่คนจองเวร (ได้) ในอัตภาพนี้เท่านั้น, ส่วนจิตนี้ ซึ่งตั้งไว้ผิดในอกุศลกรรมบถทั้งหลาย ย่อมยังบุคคลให้ถึงความพินาศฉิบหายในทิฏฐธรรมบ้าง ซัดไปในอบาย ๔ ย่อมไม่ให้ยกศีรษะขึ้นได้ในพันอัตภาพบ้าง."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น, เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว.

ก็กรรมที่อุบาสกได้ทำไว้ในระหว่างภพ พวกภิกษุมิได้ทูลถาม, เพราะฉะนั้น (กรรมนั้น) พระศาสดาจึงมิได้ตรัสบอก ดังนี้แล.

เรื่องนันทโคปาลกะ จบ.

๙. เรื่องพระโสไรยเถระ* [๓๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดายังธรรมเทศนานี้ว่า **"น ตำ มาตา ปิตา กยิรา"** เป็นต้น ซึ่งตั้งขึ้นในโสไรยนคร ให้จบลงในพระนครสาวัตถี.

[เศรษฐีบุตรกลับเพศเป็นหญิงแล้วหลบหนี]

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี, ลูกชายของโสไรยเศรษฐี ในโสไรยนคร นั่งบนยานน้อยอันมีความสุขกับสหายผู้หนึ่งออกไปจากนคร เพื่อประโยชน์จะอาบน้ำด้วยบริวารเป็นอันมาก. ขณะนั้น พระมหากัจจายนเถระ มีความประสงค์จะเข้าไปสู่โสไรยนคร เพื่อบิณฑบาต ห่มผ้าสังฆาฏิภายนอกพระนคร. ก็สรีระของพระเถระมีสีเหมือนทองคำ ลูกชายของโสไรยเศรษฐี เห็นท่านแล้ว จึงคิดว่า "สวยจริงหนอ พระเถระรูปนี้ ควรเป็นภริยาของเรา, หรือสีแห่งสรีระของภริยาของเรา พึงเป็นเหมือนสีแห่งสรีระของพระเถระนั้น." ในขณะสักว่าเขาคิดแล้วเท่านั้น เพศชายของเศรษฐีบุตรนั้น ก็หายไป, เพศหญิงได้ปรากฏแล้ว. เขาละอายจึงลงจากยานน้อยหนีไป. ชนใกล้เคียงจำลูกชายเศรษฐีนั้นไม่ได้ จึงกล่าวว่า "อะไรนั่น ๆ ?" แม้นางก็เดินไปสู่หนทางอันไปยังเมืองตักกสิลา.

* พระมหาเปรื่อง ป. ๖ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[พวกเพื่อนและพ่อแม่ออกติดตามแต่ไม่พบ]

ฝ่ายสหายของนาง แม้เที่ยวค้นหาข้างโน้นและข้างนี้ ก็ไม่ได้พบ. ชนทั้งปวงอาบเสร็จแล้วได้กลับไปสู่เรือน; เมื่อชนทั้งหลายกล่าวกันว่า "เศรษฐีบุตรไปไหน ?" ชนที่ไปด้วยจึงตอบว่า "พวกผมเข้าใจว่า "เขาจักอาบน้ำกลับมาแล้ว." ขณะนั้น มารดาและบิดาของเขาค้นดูในที่นั้น ๆ เมื่อไม่เห็น จึงร้องไห้ รำพัน ได้ถวายภัตรเพื่อผู้ตาย ด้วยความสำคัญว่า "ลูกชายของเรา จักตายแล้ว."

[นางเดินตามพวกเกวียนไปเมืองตักกสิลา]

นางเห็นพวกเกวียนไปสู่เมืองตักกสิลาหมู่หนึ่ง จึงเดินติดตามยานน้อยไปข้างหลัง ๆ. ขณะนั้น พวกมนุษย์เห็นนางแล้ว กล่าวว่า "หล่อนเดินตามข้างหลัง ๆ. แห่งยานน้อยของพวกเรา (ทำไม ?) พวกเราไม่รู้จักหล่อนว่า 'นางนี่เป็นลูกสาวของใคร ?" นางกล่าวว่า "นาย พวกท่านจงขับยานน้อยของตนไปเถิด. ดิฉันจักเดินไป," เมื่อเดินไป ๆ (เมื่อเข้า) ได้ถอดแหวนสำหรับสวมนิ้วมือให้แล้ว ให้ทำโอกาสในยานน้อยแห่งหนึ่ง (เพื่อตน).

[ได้เป็นภริยาของลูกชายเศรษฐีในเมืองนั้น]

พวกมนุษย์ คิดว่า "ภริยาของลูกชายเศรษฐีของพวกเรา ในกรุงตักกสิลา ยังไม่มี, เราทั้งหลายจักบอกแก่ท่าน, บรรณาการใหญ่ (รางวัลใหญ่) จักมีแก่พวกเรา." พวกเขาไปแล้ว เรียนว่า "นาง แก้วคือหญิง พวกผมได้นำมาแล้ว เพื่อท่าน." ลูกชายเศรษฐีนั้นได้ฟังแล้ว ให้เรียกนางมา เห็นนางเหมาะกับวัยของตน มีรูป

งามน่าพึงใจ มีความรักเกิดขึ้น จึงได้กระทำไว้ (ให้เป็นภริยา) ในเรือนของตน.

[ชายอาจกลับเป็นหญิงและหญิงอาจกลับเป็นชายได้]

จริงอยู่ พวกผู้ชาย ชื่อว่าไม่เคยกลับเป็นผู้หญิง หรือพวกผู้หญิงไม่เคยกลับเป็นผู้ชาย ย่อมไม่มี. เพราะว่า พวกผู้ชายประพฤติล่วงในภริยาทั้งหลายของชนอื่น ทำกาละแล้ว ไหม้ในนรกสิ้นแสนปีเป็นอันมาก เมื่อกลับมาสู่ชาติมนุษย์ ย่อมถึงภาวะเป็นหญิง สิ้น ๑๐๐ อัตภาพ. ถึงพระอานนทเถระ ผู้เป็นอริยสาวก มีบารมีบำเพ็ญมาแล้วตั้งแสนกัปป์ ท่องเที่ยวอยู่ในสงสาร ในอัตภาพหนึ่ง ได้บังเกิดในตระกูลช่างทอง ทำปรทากรรมไหม้ในนรกแล้ว, ด้วยผลกรรมที่ยังเหลือ ได้กลับมาเป็นหญิงบำเรอเท้าแห่งชายใน ๑๔ อัตภาพ, ถึงการถอนพืช (เป็นหมัน) ใน ๗ อัตภาพ. ส่วนหญิงทั้งหลาย ทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น คลายความพอใจในความเป็นหญิงก็ตั้งจิตว่า "บุญของข้าพเจ้าทั้งหลายนี้ ขอจงเป็นไปเพื่อกลับได้อัตภาพเป็นชาย" ทำกาละแล้ว ย่อมกลับได้อัตภาพเป็นชาย. พวกหญิง ที่มีผัวดังเทวดา ย่อมกลับได้อัตภาพเป็นชาย แม้ด้วยอำนาจแห่งการปรนนิบัติดีในสามีเหมือนกัน. ส่วนลูกชายเศรษฐีนี้ ยังจิตให้เกิดขึ้นในพระเถระโดยไม่แยบคาย จึงกลับได้ภาวะเป็นหญิงในอัตภาพนี้ทันที.

[นางคลอดบุตร]

ก็ครรภ์ได้ตั้งในท้องของนาง เพราะอาศัยการอยู่ร่วมกับลูกชายเศรษฐีในตักกสิลา. โดยกาลล่วงไป ๑๐ เดือน นางได้บุตรในเวลาที่บุตรของนางเดินได้ ก็ได้บุตรแม้อีกคนหนึ่ง. โดยอาการอย่างนี้ บุตรของนางจึงมี ๔ คน, คือบุตรผู้อยู่ในท้อง ๒ คน, บุตรผู้เกิดเพราะอาศัยเธอ (ครั้งเป็นชายอยู่) ในโสไรยนคร ๒ คน.

[นางได้พลกับเพื่อเก่าแล้วเล่าเรื่องให้ฟัง]

ในกาลนั้น ลูกชายเศรษฐีผู้เป็นสหายของเรา (ออก) จากโสไรยนครไปสู่กรุงตักกสิลาด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม นั่งบนยานน้อยอันมีความสุขเข้าไปสู่พระนคร. ขณะนั้น นางเปิดหน้าต่างบนพื้นปราสาทชั้นบน ยืนดูระหว่างถนนอยู่ เห็นสหายนั้น จำเขาได้แม่นยำ จึงส่งสาวใช้ให้ไปเชิญเขามาแล้ว ให้นั่งบนพื้นมีค่ามาก ได้ทำสักการะและสัมมานะอย่างใหญ่โต. ขณะนั้น สหายนั้นกล่าวกะนางว่า "แม่มหาจำเริญ ในกาลก่อนแต่นี้ ฉันไม่เคยเห็นนาง, ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ ไฉนนางจึงทำสักการะแก่ฉันใหญ่โต, นางรู้จักฉันหรือ ?"

นาง. นาย จ้ะ ฉันรู้จัก, ท่านเป็นชาวโสไรยนคร มิใช่หรือ ?

สหาย. ถูกละ แม่นหาจำเริญ.

นางได้ถามถึงความสุขสบาย[๑]ของมารดาบิดา ของภริยา ทั้งของลูกชายทั้ง ๒. สหายนอกนี้ตอบว่า "จ้ะ แม่มหาจำเริญ ชนเหล่านั้น สบายดี" แล้วถามว่า "แม่มหาจำเริญ นางรู้จักชน

๑. อโรค.

เหล่านั้นหรือ ?"

นาง. จ้ะ นาย ฉันรู้จัก, ลูกชายของท่านเหล่านั้นมีคนหนึ่ง, เขาไปไหนเล่า ?

สหาย. แม่มหาจำเริญ อย่าได้พูดถึงเขาเลย; ฉันกับเขาวันหนึ่ง ได้นั่งในยานน้อยอันมีความสุขออกไปเพื่ออาบน้ำ ไม่ทราบที่ไปของเขาเลย, เที่ยวค้นดูข้างโน้นและข้างนี้ (ก็) ไม่พบเขา จึงได้บอกแก่มารดาและบิดา (ของเขา), แม้มารดาและบิดาทั้ง ๒ นั้นของเขา ได้ร้องไห้คร่ำครวญ ทำกิจอันควรทำแก่คนผู้ล่วงลับไปแล้ว.

นาง. ฉัน คือเขานะ นาย.

สหาย. แม่มหาจำเริญ จงหลีกไป, นางพูดอะไร ? สหายของฉัน ย่อมงามเหมือนลูกเทวดา, (ทั้ง) เขาเป็นผู้ชาย (ด้วย).

นาง. ช่างเถอะ นาย ฉัน คือเขา.

ขณะนั้น สหายจึงถามนางว่า "อันเรื่องนี้เป็นอย่างไร ?"

นาง. วันนั้น เธอเห็นพระมหากัจจายนเถระผู้เป็นเจ้าไหม ?

สหาย. เห็นจ้ะ.

นาง. ฉันเห็นพระมหากัจจายนะผู้เป็นเจ้าแล้ว ได้คิดว่า 'สวยจริงหนอ พระเถระรูปนี้ควรเป็นภริยาของเรา, หรือว่าสีแห่งสรีระของภริยาของเรา พึงเป็นเหมือนแห่งสรีระของพระเถระนั่น,' ในขณะที่ฉันคิดแล้วนั่นเอง เพศชายได้หายไป, เพศหญิงปรากฏขึ้น, เมื่อเป็นเช่นนั้น ฉันไม่อาจบอกแก่ใครได้ ด้วยความละอาย จึงหนีไปจากที่นั้นมา ณ ที่นี้ นาย.

สหาย. ตายจริง เธอทำกรรมหนักแล้ว, เหตุไร เธอจึงไม่บอกแก่ฉันเล่า ? เออ ก็เธอให้พระเถระอดโทษแล้วหรือ ?

นาง. ยังไม่ให้ท่านอดโทษเลย นาย, ก็เธอรู้หรือ ? พระเถระอยู่ ณ ที่ไหน ?

สหาย. ท่านอาศัยนครนี้แหละอยู่.

นาง. หากว่า ท่านเที่ยวบิณฑบาต พึงมาในที่นี้ไซร้, ฉันพึงถวายภิกษุหารแก่พระผู้เป็นเจ้าของฉัน.

สหาย. ถ้ากระนั้น ขอเธอจงรีบทำสักการะไว้, ฉันจักยังพระผู้เป็นเจ้าของเราให้อดโทษ.

[นางขอขมาพระมหากัจจายนเถระ]

เธอไปสู่ที่อยู่ของพระเถระ ไหว้แล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนหนึ่งแล้วเรียนว่า "ท่านของรับ พรุ่งนี้ นิมนต์ท่านรับภิกษาของกระผม."

พระเถระ. เศรษฐีบุตร ท่านเป็นแขกมิใช่หรือ ?

เศรษฐีบุตร. ท่านขอรับ ขอท่านอย่าได้ถามความที่กระผมเป็นแขกเลย, พรุ่งนี้ ขอนิมนต์ท่านรับภิกษาของกระผมเถิด.

พระเถระ รับนิมนต์แล้ว สักการะเป็นอันมาก เขาได้ตระเตรียมไว้แม้ในเรือนเพื่อพระเถระ. วันรุ่งขึ้น พระเถระได้ไปสู่ประตูเรือน. ขณะนั้น เศรษฐีบุตร นิมนต์ท่านให้นั่งแล้วอังคาส (เลี้ยงดู) ด้วยอาหารประณีต พาหญิงนั้นมาแล้ว ให้หมอบลงที่ใกล้เท้าของพระเถระ เรียนว่า "ท่านขอรับ ขอท่านจงอดโทษแก่หญิงผู้สหายของกระผม (ด้วย)"

พระเถระ. อะไรกันนี่ ?

เศรษฐีบุตร. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ในกาลก่อน คนผู้นี้ได้เป็นสหายที่รักของกระผม พบท่านแล้ว ได้คิดชื่ออย่างนั้น; เมื่อเป็นเช่นนั้น เพศชายของเขาได้หายไป, เพศหญิงได้ปรากฏแล้ว: ขอท่านจงอดโทษเถิด ท่านผู้เจริญ.

พระเถระ. ถ้ากระนั้น เธอจงลุกขึ้น, ฉันอดโทษให้แก่เธอ.

[เขากลับเพศเป็นชายแล้วบวชได้บรรลุอรหัตผล]

พอพระเถระ เอ่ยปากว่า "ฉันอดโทษให้" เท่านั้น เพศหญิงได้หายไป, เพศชายได้ปรากฏแล้ว.

เมื่อเพศชาย พอกลับปรากฏขึ้นเท่านั้น. เศรษฐีบุตรในกรุงตักกสิลา ได้กล่าวกะเธอว่า "สหายผู้ร่วมทุกข์ เด็กชาย ๒ คนนี้เป็นลูกของเราแม้ทั้ง ๒ แท้ เพราะเป็นผู้อยู่ในท้องของเธอ (และ) เพราะเป็นผู้อาศัยฉันเกิด, เราทั้งสองจักอยู่ในนครนี้แหละ, เธออย่าวุ่นวายไปเลย."

โสไรยเศรษฐีบุตร พูดว่า "ผู้ร่วมทุกข์ ฉันถึงอาการอันแปลก คือ เดิมเป็นผู้ชาย แล้วถึงความเป็นผู้หญิงอีก แล้วยังกลับเป็นผู้ชายได้อีก โดยอัตภาพเดียว (เท่านั้น); ครั้งก่อน บุตร ๒ คนอาศัยฉันเกิดขึ้น, เดี๋ยวนี้ บุตร ๒ คนคลอดจากท้องฉัน; เธออย่าทำความสำคัญว่า 'ฉันนั้นถึงอาการอันแปลก โดยอัตภาพเดียว จักอยู่ในเรือนต่อไปอีก, ฉันจักบวชในสำนักแห่งพระผู้เป็นเจ้าของเรา เด็ก ๒ คนนี้ จงเป็นภาระของเธอ, เธออย่าเลินเล่อในเด็ก ๒ คนนี้"

ดังนี้แล้ว จูบบุตรทั้ง ๒ ลูบ (หลัง) แล้ว มอบให้แก่บิดา ออกไปบวชในสำนักพระเถระ. ฝ่ายพระเถระ ให้เธอบรรพชาอุปสมบทเสร็จแล้ว พาเที่ยวจาริกไป ได้ไปถึงเมืองสาวัตถีโดยลำดับ. นามของท่านได้มีว่า "โสไรยเถระ."

ชาวชนบท รู้เรื่องนั้นแล้ว พากันแตกตื่นอลหม่านเข้าไปถามว่า "ได้ยินว่า เรื่องเป็นจริงอย่างนั้นหรือ ? พระผู้เป็นเจ้า."

พระโสไรยะ. เป็นจริง ผู้มีอายุ.

ชาวชนบท. ท่านผู้เจริญ ชื่อว่าเหตุแม้เช่นนี้มีได้ (เทียวหรือ ?); เขาลือกันว่า 'บุตร ๒ คนเกิดในท้องของท่าน, บุตร ๒ คนอาศัยท่านเกิด' บรรดาบุตร ๒ จำพวกนั้น ท่านมีความสิเนหามากในจำพวกไหน ?

พระโสไรยะ. ในจำพวกบุตรผู้อยู่ในท้อง ผู้มีอายุ.

ชนผู้มาแล้ว ๆ ก็ถามอยู่อย่างนั้นนั่นแหละเสมอไป. พระเถระบอกแล้วบอกเล่าว่า "มีความสิเนหาในจำพวกบุตรผู้อยู่ในท้องนั่นแหละมาก," เมื่อรำคาญใจจึงนั่งแต่คนเดียว ยืนแต่คนเดียว. ท่านเข้าถึงความเป็นคนเดียวอย่างนี้ เริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อมในอัตภาพ บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว.

ต่อมา พวกชนผู้มาแล้ว ๆ ถามท่านว่า "ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า เหตุชื่ออย่างนี้ได้มีแล้ว จริงหรือ ?"

พระโสไรยะ. จริง ผู้มีอายุ.

พวกชน. ท่านมีความสิเนหามากในบุตรจำพวกไหน ?

พระโสไรยะ. ขึ้นชื่อว่าความสิเนหาในบุตรคนไหน ๆ ของเรา ย่อมไม่มี.

ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลพระศาสดาว่า "ภิกษุรูปนี้พูดไม่จริง ในวันก่อน ๆ พูดว่า 'มีความสิเนหาในบุตรผู้อยู่ในท้องมาก' เดี๋ยวนี้ พูดว่า 'ความสิเนหาในบุตรคนไหน ๆ ของเราไม่มี,' ย่อมพยากรณ์พระอรหัตผล พระเจ้าข้า."

[จิตที่ตั้งไว้ชอบดียิ่งกว่าเหตุใด ๆ]

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราพยากรณ์อรหัตผลหามิได้, (เพราะว่า) ตั้งแต่เวลาที่บุตรของเรา เห็นมรรค-ทัสนะ[๑]ด้วยจิตที่ตั้งไว้ชอบแล้ว ความสิเนหาในบุตรไหน ๆ ไม่เกิดเลย, จิตเท่านั้น ซึ่งเป็นไปในภายในของสัตว์เหล่านี้ ย่อมให้สมบัติที่มารดาบิดาไม่อาจทำให้ได้" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

"มารดาบิดา ก็หรือว่าญาติเหล่าอื่น ไม่พึงทำ
เหตุนั้น (ให้ได้), (แต่) จิตอันตั้งไว้ชอบแล้ว
พึงทำเขาให้ประเสริฐกว่าเหตุนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น ตं ความว่า มารดาบิดา (และ) ญาติเหล่าอื่น ไม่พึงทำเหตุนั้นได้เลย.

๑. อีกนัยหนึ่ง มม ปุตฺตสฺส สัมพันธ์เข้ากับ สิเนโห แปลว่า บุตรของรา ไม่มีความสิเนหาในบุตรไหน ๆ จำเดิมแต่เวลาที่เธอเห็นมรรคทัสนะด้วยจิตที่ตั้งไว้ชอบแล้ว มคฺค-ทสฺสนํ เป็นภาวทิสัมพันธ์ ในทิฏฺฐกาลโต.

บทว่า **สมฺมาปณิหิตํ** คือ ชื่อว่า ตั้งไว้ชอบแล้ว เพราะความเป็นธรรมชาติตั้งไว้ชอบในกุศลกรรมบถ ๑๐.

บาทพระคาถาว่า **เสยฺยโส นํ ตโต กเร** ความว่า พึงทำคือย่อมทำเขาให้ประเสริฐกว่า คือเลิศกว่า ได้แก่ให้ยิ่งกว่าเหตุนั้น.

จริงอยู่ มารดาบิดา เมื่อจะให้ทรัพย์แก่บุตรทั้งหลาย ย่อมอาจให้ทรัพย์สำหรับไม่ต้องทำการงานแล้วเลี้ยงชีพโดยสบาย ในอัตภาพเดียวเท่านั้น, ถึงมารดาบิดาของนางวิสาขา ผู้มีทรัพย์มากมายถึงขนาด มีโภคะมากมาย ได้ให้ทรัพย์สำหรับเลี้ยงชีพโดยสบายแก่นางในอัตภาพเดียวเท่านั้น, ก็อันธรรมดามารดาบิดา ที่จะสามารถให้สิริคือความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในทวีปทั้ง ๔ ย่อมไม่มีแก่บุตรทั้งหลาย. จะป่วยกล่าวไปไย (ถึงมารดาบิดาผู้ที่สามารถให้) ทิพย-สมบัติหรือสมบัติมีปฐมฌานเป็นต้น (จักมีเล่า), ในการให้โลกุตตร-สมบัติ ไม่ต้องกล่าวถึงเลย. แต่ว่าจิตที่ตั้งไว้ชอบแล้วย่อมอาจให้สมบัตินี่แม้ทั้งหมดได้, เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **"เสยฺยโส นํ ตโต กเร."**

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น. เทศนาได้เป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระโสไรยเถระ จบ.

จิตตวรรค วรรณนา จบ

วรรคที่ ๓ จบ.